

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

OKAREKAP

ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI 2011 VE 2014 KOBİ'LERE YÖNELİK MALİ DESTEK PROGRAMLARI ETKİ ANALİZİ

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI 2011 VE 2014 KOBİ'LERE YÖNELİK MALİ DESTEK PROGRAMLARI ETKİ ANALİZİ

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

ORTA KARADENİZ (TR83) BÖLGESİ'NİN REKABETÇİLİĞİNİN ARTTIRILMASI INCREASING COMPETITIVENESS OF MIDDLE BLACK SEA REGION (TR83)

2

Increasing Competitiveness of Middle Black Sea Region (TR83)
TR07R1.22-04/001
EuropeAid/134850/IH/SER/TR

Bu rapor Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nın yararlanıcısı olduğu "Orta Karadeniz (TR83) Bölgesi'nin Rekabetçiliğinin Arttırılması» projesi Teknik Destek Bileşeni kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti mali katkısıyla Teknik Destek Ekibi tarafından hazırlanmıştır. Rapor içeriği ile ilgili yüklenici firma sorumludur ve bu içerik hiçbir şekilde Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin görüş ve tutumunu yansıtmamaktadır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti.....	9
1. Giriş.....	14
2. Etki Analizi Yöntemi	14
2.1. Farkların Farkı Analizi	15
2.1.1. Veriler	15
2.1.2 Yöntem	15
2.2. Anket Uygulaması.....	16
2.3 Yapılandırılmış Görüşmeler	17
3. 2011 Yılı KOBİ'lerin Rekabet Gücünün Artırılması ve Dış Ticaretin Geliştirilmesi Mali Destek Programı Etki Analizi.....	18
3.1 Yapılandırılmış Görüşmeler	18
3.2 Örneklem.....	19
3.2.1 Farkların Farkı Analizi Örneklemi.....	19
3.2.2 Anket Örneklemi	20
3.3 Sonuçlar.....	21
4. 2014 Yılı KOBİ'lere Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar Mali Destek Programı Etki Analizi.....	36
4.1 Programın Amacı ve Hedefleri.....	36
4.2 Örneklem.....	38
4.2.1 Farkların farkı analizi örneklemi	38
4.2.2 Anket örneklemi	38
4.3 Sonuçlar.....	39
5. Program Uygulamasına Yönelik Tespit ve Öneriler.....	54
5.1 Özet sonuçlar.....	54
5.2 Destek Programı Uygulaması İçin Öneriler	56
5.2.1 Görece hızlı gerçekleştirilebilecek öneriler	56
5.2.2 Görece uzun dönemde hayata geçirilebilecek öneriler	57
EKLER	59
EK 1: Mali Destek Başvuru Süreci ve Değerlendirme Kriterleri.....	59
EK 2: Farkların Farkı Yöntemi	61
EK 3: Anket uygulanan firmalara ait arka plan bilgileri.....	66
REFERANSLAR	73

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Mali destek yılı ve illere göre görüşülen firma dağıllımları	17
Tablo 2: 2011 yılı mali desteğe hak kazanan KOBİ'lerin Sektörel Dağılımları	19
Tablo 3: Mali destek yılı ve illere göre görüşülen firma dağıllımları	30
Tablo 4: Mali desteğin firmaların büyümesi önündeki engellere etkisi, 2011	31
Tablo 5: 2011 yılı Farkların farkı Modelleri	35
Tablo 6: 2014 yılı mali desteğe hak kazanan KOBİ'lerin Sektörel Dağılımları	37
Tablo 7: Mali desteğe başvuru nedenleri ve desteğin o alanda olumlu etkisi olduğunu düşünenlerin oranı, 2014.....	49
Tablo 8: Mali desteğin firmaların büyümesi önündeki engellere etkisi, 2014	50
Tablo 9: 2014 yılı Farkların farkı Modelleri	53
Tablo 10: 2011 yılı KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması ve dış ticaretin geliştirilmesi mali destek programı uygulama ve kontrol grubu için değişkenler	62
Tablo 11: 2014 yılı KOBİ'lere yönelik yenilikçi yaklaşımlar mali destek programı uygulama ve kontrol grubu için değişkenler	63
Tablo 12: 2011 yılı uygulama dönemi öncesi eğilimler	64
Tablo 13: 2014 yılı uygulama dönemi öncesi eğilimler	65

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

ŞEKİL LİSTESİ

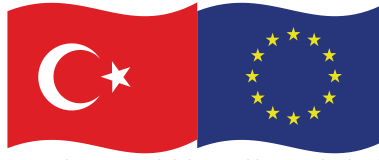
Şekil 1: Ankete katılan ve destek alan firmaların il dağılımı, 2011.....	20
Şekil 2: Firmaların ana faaliyet sektörü, 2011.....	21
Şekil 3: Mali desteğın finansmana erişim sorununa etkisi, 2011.....	21
Şekil 4: Mali desteğın makine ve ekipman alımına etkisi, 2011.....	22
Şekil 5: İlgili yatırımın mali destek ile ilişkisi, 2011	22
Şekil 6: Firmaların destek almamış olsalardı kullanabilecekleri diğer finansman kaynakları, 2011.....	23
Şekil 7: Yapılan yatırımlardan gelir elde etme durumu, 2011.....	24
Şekil 8: Destekten yararlanma sonucunda harcama yapılan konular, 2011.....	24
Şekil 9: Mali desteğın teknolojik kapasite yetersizliği sorununa etkisi, 2011	25
Şekil 10: Mali desteğın Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine etkisi, 2011.....	25
Şekil 11: Mali desteğın Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısına etkisi, 2011	26
Şekil 12: Mali desteğın Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayrılan paya etkisi, 2011.....	26
Şekil 13: Mali desteğın ayrı bir Ar-Ge birimi kurulumuna etkisi, 2011	26
Şekil 14: Mali desteğın üniversite ya da araştırma merkeziyle iş birliğine etkisi, 2011.....	27
Şekil 15: Telif hakkı/patent/tescil alma durumu, 2011.....	27
Şekil 16: Mali desteğın personel eksikliğine etkisi, 2011	28
Şekil 17: Mali desteğın mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliğine etkisi, 2011	28
Şekil 18: Mali desteğın ihracat performansına etkisi, 2011	29
Şekil 19: Firmaların mali desteğe başvurmasında etkili olan nedenler, 2011	32
Şekil 20: Destek programından haberdar olunan kaynaklar, 2011	32
Şekil 21: Ajans desteğine tekrar başvurma durumu, 2011	33
Şekil 22: Ajans desteğine tekrar başvurma nedeni, 2011.....	33
Şekil 23: Ajans çalışanlarıyla iletişim düzeyi, 2011	34
Şekil 24: Ankete katılan ve destek alan firmaların il dağılımı, 2014.....	39
Şekil 25: Firmaların ana faaliyet sektörü, 2014.....	39
Şekil 26: Mali desteğın finansmana erişim sorununa etkisi, 2014.....	40
Şekil 27: Mali desteğın makine ve ekipman alımına etkisi, 2014.....	40
Şekil 28: İlgili yatırımın mali destek ile ilişkisi, 2014	41
Şekil 29: Firmaların destek almamış olsalardı kullanabilecekleri diğer finansman kaynakları, 2014.....	41
Şekil 30: Yapılan yatırımlardan gelir elde etme durumu, 2014.....	42
Şekil 31: Destekten yararlanma sonucunda harcama yapılan konular, 2014.....	43
Şekil 32: Mali desteğın teknolojik kapasite yetersizliği sorununa etkisi, 2014	43

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 33: Mali desteğin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine etkisi, 2014.....	44
Şekil 34: Mali desteğin Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısına etkisi, 2014.....	44
Şekil 35: Mali desteğin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayrılan paya etkisi, 2014.....	45
Şekil 36: Mali desteğin ayrı bir Ar-Ge birimi kurulumuna etkisi, 2014.....	45
Şekil 37: Mali desteğin niversite ya da araştırma merkeziyle işbirliğine etkisi, 2014.....	46
Şekil 38: Telif hakkı/patent/tescil alma durumu, 2014.....	46
Şekil 39: Mali desteğin personel eksikliğine etkisi, 2014.....	47
Şekil 40: Mali desteğin mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliğine etkisi, 2014.....	47
Şekil 41: Mali desteğin ihracat performansına etkisi, 2014.....	48
Şekil 42: Firmaların mali desteğe başvurmasına etken olan nedenler, 2014.....	50
Şekil 43: Destek programından haberdar olunan kaynaklar, 2014.....	51
Şekil 44: Ajans desteğine tekrar başvurma durumu, 2014.....	51
Şekil 45: Ajans desteğine tekrar başvurma nedeni, 2014.....	52
Şekil 46: Ajans çalışanlarıyla iletişim düzeyi, 2014.....	52
Şekil 47: Ankete cevap veren kişilerin görev dağılımı, 2011.....	66
Şekil 48: En st düzey yöneticilerin cinsiyet dağılımı, 2011.....	67
Şekil 49: Firmadaki en üst düzey yöneticilerin eğitim durumu, 2011.....	67
Şekil 50: Firma alışanlarının eğitim durumu, 2011.....	68
Şekil 51: Firma alışanlarının yabancı dil bilme durumu, 2011.....	68
Şekil 52: Firmaların yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanma durumu, 2011.....	69
Şekil 53: Ankete cevap veren kişilerin görev dağılımı, 2014.....	69
Şekil 54: Firmadaki en üst düzey yöneticilerin eğitim durumu, 2014.....	70
Şekil 55: Firma alışanlarının eğitim durumu, 2014.....	70
Şekil 56: Firma alışanlarının yabancı dil bilme durumu, 2014.....	71
Şekil 57: Firmaların yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanma durumu, 2014.....	71
Şekil 58: Mali desteğin enerji üretimine ilişkin yatırıma etkisi, 2014.....	72

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Yönetici Özeti

KOBİ'ler birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de toplam işletmelerin çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ülke üretimi içerisinde önemli bir paya sahiptir. KOBİ'lerin yaşadığı sorunların arasında finansmana erişim büyük paya sahiptir. Kalkınma ajanslarının vermekte olduğu KOBİ'lere yönelik mali destekler bütçeleri yüksek olduğundan tercih edilmektedir. Firmalar yatırımı destek olmasa da yapabiliyor ise kamu bütçesinin mali desteklere ayrılması önemini yitirmekte ve kamu için yalnızca bir maliyet unsuru olmaktadır. Bu nedenle etki analizi çalışmaları mali desteklerin KOBİ'lerin yaptıkları yatırımlar üzerinde gerçekten etki yaratıp yaratmadığını inceleyerek kamu kaynaklarının daha etkin kullanılması için yol göstermektedir.

Bu raporda, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) tarafından, 2011 ve 2014 yıllarında TR83 Bölgesi'nde KOBİ'lere verilen mali desteklerin bölgedeki rekabetçilik ve diğer çıktılar üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Bu çalışmada üç farklı yöntem kullanılmış ve nicel ve nitel analizler birleştirilmiştir. İlk olarak mali desteklerin gerçekleşen ekonomik etkisinin belirlenmesi için destek alan bir firmanın destek almamış olsaydı ne durumda olacağını kestirmek amaçlanmıştır. Çünkü destek almak için firmalar bir eleme sürecinden geçmektedir ve mali destek alan firmalar destek alamayan firmalara göre bazı göstergeler bakımından, destek almadıkları durumda bile, daha güçlü konumda yer almaktadır. Destekle birlikte ise destek alan grup ile destek alamayan grup arasındaki fark, çok daha yüksek olmaktadır. Seçilim etkisi olarak ifade edilen bu etki, mali desteklerin etkisinin genellikle olduğundan daha fazla görünmesine neden olmaktadır. Bu seçilim etkisinin ortadan kaldırılabilmesi için ekonometrik tekniklerden yararlanılmış ve yarı deneysel yöntemlerden biri olan "Farkların Farkı" yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma ile Türkiye'de ilk defa bir kalkınma ajansı tarafından verilen mali desteklerin etki analizi idari veri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu analiz için T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından, yakın tarihte araştırmacıların kullanımına açılan Girişimci Bilgi Sistemi (GBS) içinde bulunan firma bazlı idari veriler kullanılmıştır.

Bu ekonometrik yöntem etkiyi açıkça ortaya koyabilse de mali desteğin etkisinin daha detaylı görülebilmesi için Girişimci Bilgi Sistemi'nde yer almayan nicel ve nitel verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veriler ise mali destek programından yararlanan firmalara uygulanan anketler ile temin edilmiştir. Bu yöntemlere ek olarak Girişimci Bilgi Sistemi'nde yer almayan ve anketlerle temin edilemeyen bilgilere ulaşmak için belirlediğimiz mali destek alan ve mali destek alamayan firmalar ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kullanılan yöntemlerle elde edilen bulgular bir araya getirilerek sonuç ve öneriler ortaya çıkarılmıştır.

Her iki destek için yapılan analiz ve görüşmelerden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Sonuç 1. Hem 2011, hem de 2014 için mali destekler, firmaların ihtiyaçlarına hitap eden konularda açılmıştır ve destek alan firmaların destek konusu ile ilgili bir şikâyeti bulunmamaktadır. Bu anlamda destek alanları firmaların ihtiyaçlarına yönelik olarak belirlenmiş gibi görünmektedir.

Sonuç 2. Destek alan firmaların üretim süreçlerinde verimlilik, hız ve kalite gibi alanlarda iyileşmeler söz konusudur. Firmaların aldığı lazer kesim, tel çekme, çivi ve presleme gibi makineler firmalarda elle gerçekleşen veya bu makinelere sahip diğer firmalara yaptırılan aşamalarda otomasyona geçiş ve sürecin firma içerisine alınmasını sağlamıştır. Bu sayede firmalar söz konusu üretim süreçlerini daha düşük maliyetle gerçekleştirebilmiş ve verimlilikleriyle kapasitelerini arttırabilmiştir. Ayrıca söz konusu süreçlerin firma içerisinde yapılması firmaların daha hızlı üretim yapmalarına neden olmaktadır. Son olarak, firmaların üretim süreçlerinin bir kısmı için temin ettikleri bu ürünler daha nitelikli ürün üretmeleri açısından etkilidir. Örneğin, lazer kesim makinesinin temini ile diğer üretim aşamalarının da lazerle yapılması ve önceden bulunmayan tipte ürünlerin üretilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum daha kaliteli ürünlerin üretilmesiyle farklı pazarlara girişi de sağlamaktadır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Sonuç 3. Sonuçlar, desteklerin büyük ölçüde projelendirilmiş yatırımı destek olmadan da yapabilecek mali yeterliliğe sahip firmalara yönelik olarak verildiğini göstermektedir. 2014 yılında verilen destekler çalışan sayısını ve satışları, özellikle küçük ölçekli firmalar için kısıtlı da olsa olumlu etkilemiş gibi görünmektedir. 2011 yılı için ise anlamlı bir etki bulunamamıştır. Saha görüşmelerinde ifade edilen olumlu etkinin ekonometrik analizde görülmemesi, desteğin yokluğunda da yüksek performans gösterebilecek firmaların desteklemek için seçilmiş olması ile ilişkilendirilebilir. Bu anlamda, 2014 yılında desteklenen firmaların, 2011 yılına kıyasla daha etkin bir şekilde seçilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, desteğin etkisinin en fazla ‘hızlandırıcı’ olmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, firmaların büyük bir kısmı destek olmadan da yatırımı yapabilecek durumda iken, mali destek yatırımın özkaynak ve/veya kredi olanakları bakımından görece kısıtlı firmalar için daha erken bir tarihte yapılabilmesini sağlamaktadır. Diğer firmalar için destek, yatırım maliyetinin bir kısmını kamunun üstlenmesini sağlamakla birlikte, ekonomik olarak bir etkiye sebep olmuyor gibi görünmektedir. Anket sonuçları ve görüşmeler de bu sonuçları destekler niteliktedir.

Sonuç 4. Bu düşük etkinin istisnası, ihracat yapan firmalar için ihracat destinasyon ülkelerin çeşitlendirilmesine yönelik etkilerdir. Hem ekonometrik analiz hem de yapılan firma görüşmelerine göre, hali hazırda ihracat yapabilen firmalar makine altyapısını destek sayesinde iyileştirerek kalite beklentisi daha yüksek olan, örneğin batı veya Uzakdoğu ülkeleri gibi, farklı pazarlara açılabilmişlerdir. Bu tür makine yatırımları genellikle insan hatasını ortadan kaldıran otomasyon makinelerini içermektedir.

Sonuç 5. Hali hazırda mali açıdan kısıtlandıkları için mali desteğe başvuran bu firmalar, aslında destekten en yüksek faydayı görebilecek firmalardır; ancak bu firmalar yeterli niteliğe sahip personelleri veya danışmanlık desteği için ayıracak bütçelerinin olmamasından dolayı proje yazımı aşamasında diğer firmalar kadar başarılı olamamakta ve daha yüksek oranda elenmektedir. Buna ek olarak, desteğe hak kazanmış olsalar bile OKA tarafından destek ödemesinin yapılabilmesi için ilgili makinenin firmada kurulu ve çalışır durumda olmasının yanı sıra, ilgili hesapta da makine bedelinin yüzde 50’sinin mevcut halde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle, mali kısıtı bulunan firmalar ya kredi çekmek ya da başka kaynaklar kullanarak ilgili hesapta makine bedelinin yarısını bulundurmaya zorunda kalmaktadır. Bunu yapamayacak durumda olan firmaların destekten faydalanması da mümkün olmamaktadır. Mali açıdan kısıtlı olup bu kısıttan ancak daha büyük pazarlara açılarak kurtulabilecek bazı firmaların, yeni bir pazar buldukları halde ekipman yatırımı maliyetini karşılayamadıkları için önemli ölçüde müşteri ve gelir kaybına uğradıkları görülmüştür.

Sonuç 6. Firmalarla yapılan görüşmelere göre, firmaların ana üretim alanları dışında kalan yatırımlar mali destek olmadan yapılması düşünülmeyen ve/veya mümkün olmayacak yatırımlar olmaktadır. Bu durumun en önemli örneği yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlardır. Görüşülen firmaların büyük bir kısmı, üretim maliyetini önemli ölçüde düşürdüğü ve ek gelir kaynağı elde etmeyi sağladığı için güneş panelleri gibi yenilenebilir enerji yatırımlarını planlamaktadır. Ancak ana üretim alanları ile ilgili yatırımlara kaynak ayırmak durumunda olmaları, bu yatırımlara ayrılacak kaynakları kısıtlamaktadır. Dolayısıyla firmaların büyük bir kısmı, bu tür yatırımları ancak mali destekler kapsamında gerçekleştirebileceklerini ifade etmektedir. Bu anlamda özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik bir mali destek programı beklentisi oldukça yüksek gibi görünmektedir.

Sonuç 7. İhale sürecine yönelik sorunlar hem destek oranının fiili olarak daha düşük olmasına hem de bu alanda yeterli insan kaynağı olmayan firmaların destekten yararlanamamasına neden olmaktadır. Özel sektör firmaları yaptığı hammadde ve makine-teçhizat alımlarını genellikle ilgili yöneticinin pazar koşulları ve geçmiş deneyimlerini göz önünde bulundurarak aldığı anlık kararlarıyla gerçekleştirmektedir. Bu nedenle firmaların makine alımıyla ilgili ihale süreçlerine (özellikle teknik ve idari şartname yazımına) ilişkin bir kapasite ve deneyimi söz konusu olmayabilmektedir. Bu tip firmalar desteğe başvuru aşamasında hazırladıkları şartnamelerde gereksinimlerini yeterince detaylandıramadıkları için, kendi belirledikleri maliyetlerle OKA’nın

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

şartnameyi esas alarak belirlediği maliyetler arasında ciddi farklılıklar oluşmaktadır. Bu durum, firmalar için fiili destek oranını dūřurdūđundan, bazı firmaların (özellikle mali yeterliliği zayıf olanların) dışlanmasına neden olmaktadır.

Sonuç 8. Bazı durumlarda firmalar yeterince bilgi ve deneyimlerinin bulunmadığı ve bu anlamda görece riskli alanlarda yatırım yapmak amacı ile OKA desteklerini kullanabilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak proje teknik açıdan uygun ve başarılı olma potansiyeli olmasına rağmen pazar koşullarının belirsizliği nedeni ile getirisi düşük olabilmektedir.

Sonuç 9. Destek alan firmalar için bürokratik işlemlerin uzunluğu ve fazlalığı önemli bir şikâyet konusudur; ancak destek miktarı ve ödemelerin düzenli olması bakımından OKA destekleri tercih edilmektedir. Yapılan görüşmelerde OKA destekleriyle diğer kamu kurumlarının (KOSGEB, Ekonomi Bakanlığı vb.) destekleri kıyaslandığında OKA desteklerindeki prosedürünün daha detaylı olduğu belirtilmiştir. Ancak diğer kurumlarda yapılan ödemeler daha düzensizdir. OKA desteklerinde yapılacak ödemeler proje başlangıcında planlanırken, diğer kurumlardaki gerçekteşen ödemeler gerçekteşen harcamayla farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca düzenlenen ankete göre en yoğun olarak kullanılan diğer kurum desteği KOSGEB'in destekleridir.

Bahsedilen sorunların çözümleri için bazı öneriler de geliştirilmiştir. Öneriler, hızlı ve görece uzun dönemde gerçekteştirilebilecek öneriler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a) Görece hızlı gerçekteştirilebilecek öneriler:

Öneri 1. Firmaların teknik şartname yazma kapasitesinin geliştirilmesi

Firmaların makine alımı ve destek ödemelerinde karşılaştıkları zorluklar temel olarak teknik şartnamenin hazırlanmasında yapılan hatalara dayanmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için iki ayrı uygulama yapılabilir. Bu uygulamalardan ilki, başvuru rehberinde **bir iyi, bir de kötü teknik şartname örneğinin firmalara sunulmasıdır.** Buna ek olarak rehberde sıkça karşılaşılan problemler kısmı oluşturularak teknik şartnamede yapılan önemli hatalar üzerinde durulabilir. İkinci bir uygulama da, başvuru sürecinde yapılan toplantı ve eğitimlerin içinde teknik şartname hazırlanması konusu üzerinde özellikle durulması olabilir. Bu aşamada alınacak ekipmanın teknik özelliklerinin tanımlanmasında tedarikin yapılacağı muhtemel firmalar ile teknik detayların teyit edilmesi firmaların aradıkları ürünün teknik özelliklerini daha detaylı belirtmelerini sağlayabilir. Böylelikle firmaların teknik şartnameyi istedikleri makinenin özelliklerini tam olarak tanımlayabilecekleri şekilde oluşturmalarının önü açılmış olacaktır. Sonraki aşamada OKA'nın teknik özellikleri en doğru şekilde tanımlanmış makine üzerinden fiyat araştırması yapması mümkün olacaktır; böylelikle fiili destek oranının dūřmesinin önüne de geçilebilir.

Öneri 2. Mali destek programı değerlendirmesinin ikinci aşama sonuçları sonrasında bütçe ile proforma faturalar arasında önemli farklar olduğu durumlarda firma ile OKA arasında bir müzakere aşamasının eklenmesi

Destek alan firmaların mali destekler hakkındaki temel şikâyetleri, fiili durumda mali desteğin mevcut yatırımın belirtilenden daha düşük bir kısmını karşılamasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi bu durum büyük ölçüde firmaların satın almak istedikleri makinenin teknik özelliklerini yeterince detaylı belirtmemesinden kaynaklanmaktadır. Öneri 1 bu sorunu bir ölçüde çözebilir; ancak özellikle destek programı başvurusu konusunda daha az deneyimli veya küçük ölçekli olan firmaların bu tür hatalar yapmaları kaçınılmaz olabilmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için destek miktarlarının belirlenmesinde aşağdaki gibi bir yol izlenebilir:

- OKA, değerlendirme sonuçlarına göre firmaları sıralar.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

- Firmalar tarafından talep edilen destek tutarlarının toplam destek bütçesine ulaştığı en son firmaya kadar olan firmalar asil, değerlendirme puanı 65'in üzerinde olan diğer firmalar ise sıralı halde yedek olarak açıklanır. Ancak bu aşamada destek miktarları belirlenmeyecektir.
- İkinci aşama sonuçları sonrasında bütçe ile proforma faturalar arasında önemli farklar olduğu durumlarda firma ile OKA arasında bir müzakere aşaması eklenir:
  - Bu aşamada bu farkın nedenleri incelenir,
  - Fark, firmaların almak istedikleri makineyi tanımlama hatalarından kaynaklanıyorsa görüşmeler ve OKA personelinin de desteği ile sorun zmlenir.
  - Fark bu tür bir hatadan kaynaklanmıyorsa OKA'nın başlangıçta belirlediği destek miktarı üzerinden devam edilir.
- Bütçe revizyonu ile birlikte daha fazla sayıda firmaya destek verilmesi mümkün olduğu takdirde, sıralı yedek listesi üzerinden firmalar yine aynı yöntem kullanılarak desteklenmeye devam edilir.

Böylelikle destek alan firmalar için en önemli görülen bu sorun, ikinci aşama sonuçları ile destek miktarları belirlenmesi arasına eklenecek bir aşama konularak üzülebilir.

neri 3. Yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik destek programı açılması

ağrı alanları içinde yer almasına rağmen bugüne kadar sınırlı sayıda firma yenilenebilir enerji konusunda desteğe başvurmuş ve bu alanda proje yürütmüştür. Firma sayısındaki düşüklüğün önemli nedenlerinden biri yenilenebilir enerji alanının özellikle incelenen mali destek dönemlerinde yatırımcılar tarafından yeterince tanınmıyorsa olmasıdır. Ancak gerek teknolojik gelişmelerin gerekse hükümetin yerli ve yenilenebilir enerji kaynakları öncelikli politikalarının bu alandaki yatırımları cazip kılmasıyla birlikte firmaların bakış açıları da önemli ölçüde değişmiştir. Sahada yüz yüze yapılan görüşmeler, firmaların yenilenebilir enerji yatırımlarını yalnızca enerji maliyetlerini düşüren yatırımlar olarak değil, üretilen enerjinin fazlasının sisteme geri satılmasıyla birlikte gelir yaratan bir yatırım olarak da gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, OKA tarafından açılacak destek programlarında yenilenebilir enerjiye yer verilmesi bir taraftan firmaların beklentilerini karşımlarken diğer taraftan da hükümet politikalarıyla uyumlu bir görünüm sunacaktır.

neri 4. Desteğe hak kazanan projelerin seçiminde yatırımın beklenen etkisinin göz önünde bulundurulması

Projelerin değerlendirilmesinde bağımsız değerlendiricilerin pazar koşullarını da göz önüne alan bir değerlendirmede bulunması, firmaların özellikle riskli yatırımların finansmanı için (bkz. Sonuç 8) OKA desteklerini kullanmasının önüne geçmeye yardımcı olacaktır. Bağımsız değerlendiricilerin bu alanda deneyim ve birikime sahip olması bu açıdan önemli olmaktadır.

neri 5. Firma seçiminde ve/veya destek oranlarında firmaların finansal durumlarının da göz önüne alınması

Firmaların sadece proje başvurusunda verilen bilgilere göre değerlendirilmesi, diğer temel koşulları eşit firmalar arasında mali yeterliliği iyi olan ve/veya aldığı danışmanlık desteği alanları ne geçirmektedir. Bu durum, daha önce de belirtildiği üzere destek almasa da aynı konudaki yatırımlarını birkaç yıl içinde yapmayı planlayan firmaların destek alabilmesini sağlarken, mali destek olmadan bu yatırımları yapamayacak firmaların çoğunlukla elenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle destek verilen firmaların seçiminde cari oran, likidite oranı ve nakit oranı gibi mali yapıya ilişkin göstergelerin de dikkate alındığı bir değerlendirme sistemi

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

gerekmektedir. Söz konusu sistem iki şekilde tasarlanabilir:

1. Sürdürülebilirlik, ilgililik gibi kriterlerin yanına “mali yeterlilik/gereksinim” şeklinde mali yeterliliği zayıf firmaların daha yüksek puan alacağı bir değerlendirme kriteri eklenmesi,
2. Firmaların mali yeterliliğine göre değişen eş finansman oranlarının uygulanması (örneğin; mali yeterliliği zayıf olan firmalar için eş finansman oranının artırılması)

Bu sayede desteğe duyarlılığı yüksek firmalara yönelik bir pozitif ayrımcılık oluşturularak OKA desteğinin bu firmaları daha çok kapsamasa sağlanacaktır.

b) Görece uzun dönemde hayata geçirilebilecek öneriler:

Öneri 6. Farklı ödeme şekilleri opsiyonu sunulması

Firmalar mali destek olmadan yaptıkları makine-teçhizat alımlarını genellikle bir bölümü taksitli olacak şekilde gerçekleştirmektedir. Firma bir kısmını peşin ödediği makinenin üretime sağladığı katkıyla ödeme sürecini gerçekleştirmektedir. Ancak OKA desteklerinde ödemenin peşin olarak ve tek seferde yapılması firmaları mali açıdan zorlamaktadır. Bu açıdan firmalara proje uygulama süresi içerisinde taksitli ödeme imkanının sunulması veya makinenin leasing yoluyla alımına izin verilmesi bu süreci kolaylaştırıcı bir adım olacaktır. Bu tip ödeme yöntemlerinde alınan makinenin ödemelerinin yapılmaması veya satılması gibi risklerin bertaraf edilmesi için OKA ile destek alan firma arasında böyle bir durumda verilen tüm desteğin geri ödenmesi gerekeceği şeklinde bir sözleşme imzalanması söz konusu olabilir.

Öneri 7. Tamamlayıcı destek ve/veya diğer desteklerle eşgüdüm sağlanması

OKA tarafından sağlanan desteklerde sadece proje uygulama dönemindeki süreçlere odaklanılmaktadır. Ancak bu destekle ilgili personelin ihtiyaç duyabileceği eğitim ve sonraki süreçlerde firmanın ihtiyaç duyabileceği danışmanlık desteğinin de sunulması alınan desteğin daha etkili olmasını sağlayacaktır. Bu açıdan Ekonomi Bakanlığı'nın sunduğu URGE destekleri dikkate alınabilir. Ayrıca OKA desteklerinin kurgulanmasında diğer kurum destekleri göz önüne alınarak aynı konuda alternatifini bulunan alanlardan kaçınılmalıdır. Bölgede sağlanan tüm destekler göz önüne alınarak destek imkanının en zayıf olduğu alanlar tespit edilip bu alanlara odaklanılmalıdır.

Öneri 8. Ortak bir sistem kullanılarak bürokrasinin azaltılması

Firmalara ait birçok bilgi ve belge elektronik ortamda kayıtlıdır. Buna karşın söz konusu belgelerin farklı kurum ve kuruluşlardan ayrı ayrı temin edilip OKA'ya sunulması firmalara büyük bir külfet getirmektedir. Bunun yerine KAYS'ın da işlevselliğini artırmak amacıyla gerekli belgelerin otomatik olarak temin edilmesini sağlayacak bir sistem oluşturulabilir. Bu kapsamda Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Girişimci Bilgi Sistemiyle KAYS'ın entegre edilerek firmalara ilişkin birçok bilginin temin edilmesi bürokratik işlemlerin azalmasını sağlayacaktır. Ayrıca Ajans'ın standart olarak talep ettiği belgeleri sunan kurumlarla yapılacak protokollerle bu belgelerin temini de kolaylaşacaktır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

1. Giriş

KOBİ'ler birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de toplam işletmelerin çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ülke üretimi içerisinde önemli bir paya sahiptir. Bölge ve ülke ekonomisi açısından ciddi öneme sahip olan KOBİ'lerin gelişmesinin önündeki en önemli sorunlardan biri yeni yatırımların finansmanı olmaktadır. Finansmana erişim sorununa bir çözümler olarak mali destekler, farklı kuruluşların yanı sıra, kalkınma ajansları tarafından da temin edilmektedir. Özellikle kalkınma ajanslarının vermekte olduğu KOBİ'lere yönelik mali destekler, bütçelerinin yüksek olması ile KOBİ'ler tarafından da büyük rağbet görmektedir.

Diğer taraftan, kamunun özel sektöre yönelik yatırım finansman desteklerinin ne kadar anlamlı olduğunu, yalnızca özel sektörün desteklerden memnuniyeti gözetilerek değerlendirmek doğru olmayabilir. Bu noktada temel sorun, destek olmadığı durumda da firmaların aynı yatırımı özkaynakları ve/veya kredi kullanarak yapabilmemesinin mümkün olması ihtimalidir. Çünkü eğer yatırım kamunun desteği olmadan da yapılabiliyor ise kamu bütçesinin mali desteklere ayrılması önemli bir etki doğurmuyor, kamu için yalnızca bir maliyet unsuru oluyor demektir. Etki analizi çalışmaları bu çerçevede mali desteklerin gerçekten beklenen etkiyi yaratıp yaratmadığını ve nedenlerini inceleyerek kamu kaynaklarının daha etkin kullanılması ve özel sektör ekonomik çıktıları üzerinde daha yüksek etki yaratabilmesi için birer araç olmaktadır.

Bu raporda, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) tarafından KOBİ'lere verilen mali desteklerin KOBİ'lerin performansı üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Rapor, 2011 ve 2014 yıllarında TR83 Bölgesi'nde KOBİ'lere verilen mali desteklerin bölgedeki rekabetçilik ve diğer çıktılar üzerindeki etkilerini incelemektedir. Türkiye'de daha önce yapılan bölgesel kalkınma mali destekleri etki analizi çalışmalarından farklı olarak, bu çalışmada ilk kez T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından, yakın tarihte araştırmacıların kullanımına açılan Girişimci Bilgi Sistemi (GBS) içinde bulunan firma bazlı idari veriler kullanılarak mali desteklerin ekonomik etkilerinin hesaplanması mümkün olmuştur.¹

Çalışmada idari verilere ek olarak, mali destek alan firmalara yönelik bir anket uygulanmış, ayrıca belirlenen firmalarla yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu rapor, tüm bu bulguların bir araya getirilmesi ile hazırlanmıştır. Raporun ikinci bölümünde etki analizi yöntemine ilişkin daha detaylı bilgiler verilmektedir. Sonrasında ise 2011 ve 2014 yıllarında verilen destekler için ayrı ayrı olmak üzere analiz sonuçları paylaşılmakta ve son bölümde ise bu bulgular ışığında ortaya çıkarılan öneriler sunulmaktadır.

2. Etki Analizi Yöntemi

Mali desteklerin gerçekleşen ekonomik etkisinin belirlenmesi, destek alan bir firmanın destek almamış olsaydı ne durumda olacağını kestirmeyi gerektirmektedir. Önceki dönemlerde kullanılan teknikler büyük ölçüde anket uygulamalarına dayanmakta ya da firmaların uygulama öncesi ve sonrası ekonomik çıktıları veya destek dönemi sonunda destek alan firmalar ile alamayan firmalar ve bölge ortalamasının karşılaştırılmasını içermektedir. Ancak mali destek alan firmalar bir eleme sürecinden geçmektedir ve destek alamayan firmalara göre bazı göstergeler bakımından, destek almadıkları durumda bile, daha güçlü olduklarını söylemek mümkündür. Destekle birlikte ise destek alamayan gruplara kıyasla fark, doğal olarak çok daha yüksek olmaktadır. Seçilim etkisi olarak ifade edebileceğimiz bu etki, mali desteklerin etkisinin genellikle olduğundan daha fazla görünmesine neden olmaktadır.

Bu seçim etkisini ortadan kaldırmak için yarı deneysel yöntemlerin kullanımı son yıllarda oldukça yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada da kullanılan yarı deneysel yöntemler, destek alan firmaların destek almamış

¹ GBS verilerinin kullanımında veri gizliliği ilkelerine bağlı kalmıştır. Veriyi elde etme yöntemi detayları bir sonraki bölümde verilmektedir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

olsaydı ne durumda olacağını kestirmeyi ve gerekleŖen durum ile bu karŖit gerçeklik durum arasındaki deđiŖimi ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Destek alan firmanın destek almadığı durum gerekleŖmediđi için, eldeki mevcut verilerle bazı varsayımlar olmadan bu gerekleŖmeyen duruma ait bilgi edinmek mümkün değildir. Bu alıŖmada bu gerekleŖmeyen durumu (karŖit gerçeklik) ekonometrik teknikler kullanarak ortaya çıkarmak üzere “Farkların Farkı” yöntemi kullanılmıŖtır.

eŖitli ekonometrik yöntemler uygulamanın etkisini tutarlı bir Ŗekilde ortaya koyabilse de, programın olumlu ve olumsuz yönlerinin daha detaylı bir Ŗekilde ortaya çıkarılabilmesi için ek olarak bazı nicel veya nitel verilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu alıŖmada bu veriler, mali destek programından yararlanan firmalara yönelik bir anket uygulaması ve yine çoğunlukla mali destek programından yararlanan, ancak az sayıda birinci aŖamayı geçtiği halde programdan yararlanması mümkün olmayan firmalarla gerekleŖtirilen yapılandırılmıŖ grŖmeler vasıtası ile elde edilmiŖtir.

AŖađıdaki bölümler bu üç yöntemi özetlemektedir.

2.1 Farkların Farkı Analizi

2.1.1 Veriler

alıŖmanın bu kısmında T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından kullanıma aılmıŖ olan GiriŖimci Bilgi Sistemi (GBS) verileri kullanılmıŖtır. Verilerin farkların farkı analizinde kullanılabilmesi amacıyla, OKA’dan destek alan ve baŖvurup ilk aŖamayı geçmesine rağmen destek alamayan firmaların vergi kimlik numarası ile, GBS’de bulunan sıra no deđiŖkeni T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından eŖlenmiŖ ve araŖtırmacılar ile liste halinde, firmaların tek tek belirlenmesi mümkün olmayacak Ŗekilde, paylaŖılmıŖtır.

Farkların farkı analizinde Sanayi Bakanlığı’nın GiriŖimci Bilgi Sistemindeki giriŖimci sicil verilerinden; il adı, kuruluŖ yılı, dönem yılı, faaliyet kodu (NACE Rev. 2), firma büyüklüğü, teknoloji düzeyi ve alıŖan sayısı verileri kullanılmıŖtır. Bilanço verilerinden, öz kaynaklar, aktif toplam ve net satıŖlar; ihracat verilerinden ise ihracat değeri verileri kullanılmıŖtır.

Kullanılan alıŖan sayısı deđiŖkeni çeyreklik dönem alıŖan sayısının ortalaması alınarak, firma yaŖı, dönem yılından firmanın kuruluŖ yılı çıkarılarak hesaplanmıŖtır. Firmaların sektörleri belirlenirken 2 basamaklı NACE Rev.2 faaliyet kodlarına göre 01-09 kodları tarım, 10-34 kodları imalat, 35-43 kodları inŖaat, 45-47 kodları ticaret, 49-99 kodları ise hizmet sektörü olarak gruplandırma yapılmıŖtır. Kontrol deđiŖkeni olarak kullanılmak üzere öz kaynakların aktif toplama oranı hesaplanmıŖtır. Üretkenlik hesaplanırken net satıŖların alıŖan sayısına oranı kullanılmıŖtır.

Buna ek olarak, ihracat regresyonları için T.C. Merkez Bankası tarafından paylaŖılan yıllık ortalama Yİ-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi kontrol deđiŖkenleri arasına eklenmiŖtir.

2.1.2 Yöntem

Bu analizde, mali destek programları ile firmalar üzerindeki etkileri arasındaki nedensellik iliŖkisinin ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Bunu yapabilmek için, mali destek alan firmaların mali destek almadığı durumdaki ekonomik çıktılarına dair bilgi edinmek ve bu iki durum arasındaki farkı ortaya çıkarmak gereklidir. Mali destek alan bir firmanın, mali destek almadığı duruma ‘karŖit gerçeklik’ denilmektedir. Bu terimin kullanılmasının nedeni, mali destek alan firmanın mali destek almadığı durumun tanımı gereği gerçek olmasının mümkün olmamasıdır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Karşıt gerçeklik kısaca her iki grup için “Mali desteği alan firma söz konusu desteği almamış olsaydı ne olurdu?” sorusu için ortalama bir cevap ortaya çıkarmaktadır. Analiz, gerçek ve karşıt gerçeklik durumlarını ortaya çıkardıktan sonra bu ikisi arasındaki farka bakmaktadır.

Karşıt gerçekliği ortaya çıkarmak için yarı deneysel ve deneysel birçok yöntem bulunmaktadır. Yarı deneysel yöntemlerden biri olan farkların farkı analizi, uygulama yapılan ve yapılmayan gruplara dair uygulama öncesi ve sonrasında bilgi edinmenin mümkün olduğu durumlarda ve özellikle, OKA'nın vermiş olduğu mali desteklerde olduğu gibi, uygulamaya katılımın başvuru ve elemeye bağlı olduğu durumlarda kullanılmaktadır. Bu alışma çerçevesinde yöntem, desteği alan ve başvurup alamayan firmalar arasında destek öncesinde de önemli farklar olabileceğini hesaba katmaktadır. Yönteme ilişkin detaylar ve kullanılan modeller EK 2: Farkların Farkı Yöntemi'nde verilmektedir.

Bu çalışmada karşıt gerçeklik oluşturmak amacıyla her iki yıl için ayrı ayrı olmak üzere desteğe başvuran ve ilk aşamayı geçen; ancak ikinci aşama değerlendirmesinde elenerek desteği alamayan firmalar (kontrol grubu) kullanılmıştır. Analizde bölgedeki tüm firmalar yerine ikinci aşama değerlendirmesinde elenen firmaların kullanılmasıyla, uygulama ve kontrol grubu arasında gözlemlenmesi mümkün olmayan bilgi asimetrisini büyük ölçüde ortadan kaldırmak ve uygulama ve kontrol grubunu ortalama özellikleri bakımından birbirlerine daha yakın hale getirmek mümkün olmuştur.

Mali desteklere ilişkin yapılan başvuruların incelenmesi Ajans tarafından yapılmıştır. Başvuru sahipleri tarafından sunulan projeler belirli aşama ve kriterlere göre incelenip değerlendirilmiştir. Bu aşamalardan ilki ön inceleme; ikincisi ise teknik ve mali değerlendirmedir (Detaylar için bkz. EK 1: Mali Destek Başvuru Süreci ve Değerlendirme Kriterleri).

16

n incelemeyi geçtikten sonra belirli kriterler dhiline yapılacak puanlamaya göre teknik ve mali değerlendirme aşamasını geçip mali desteğe hak kazanan firmalar “uygulama” grubu olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, yine n incelemeyi geçip puanlamada diğer firmalara göre geride kalıp bütçenin yetmediği ve bu yüzden mali desteğe hak kazanamayan firmalar ise “kontrol grubu” olarak belirlenmiştir. Her iki gruba ilişkin olarak GBS sistemi aracılığıyla işletmelerin sektör, çalışan sayıları ve bilanço ve gelir tablosuna ilişkin veriler temin edilmiştir.

Mali destek programına başvurup n elemeyi geçen firma sayısı 2011 yılında 298, 2014 yılında 168'dir. Bu firmalardan projesi tamamlanan 2011 yılı için 60, 2014 yılı için 60 firma uygulama grubu olarak, geriye kalan firmalar destekten faydalanamamış firmalar olup kontrol grubu olarak belirlenmiştir. Bu firmalardan 2011 yılı için 273, 2014 yılı için 161 firmanın GBS'den bilgilerine ulaşılmıştır ve farkların farkı yöntemi bu firmalara uygulanmıştır. Bilgisine ulaşamadığımız firmaların vergi numaraları GBS'deki firma sıra no değişkeni ile eşleşmemiştir. Ayrıca 2011 yılında n elemeyi geçen 7 firmanın vergi kimlik numarasına ulaşmak mümkün olmamış, bu nedenle GBS verileri ile eşleştirilememiştir. 2011 yılında bilgilerine ulaşılamayan firma sayısı 25 olup bu firmalardan 5'i uygulama grubunda yer almaktadır. 2014 yılında bilgilerine ulaşılamayan firma sayısı 7 olup bu firmalardan 3' kontrol grubunda yer almaktadır.

2.2 Anket Uygulaması

GBS sisteminde yer almayan ve etki analizinde önemli olabilecek veriler, sadece mali desteğe hak kazanmış işletmelere olmak üzere, bir anket uygulaması ile temin edilmiştir. 2011 yılında mali destek alımında başarılı olan 35 adet firmaya; 2014 yılında ise başarılı olan 35 firmaya 67 soruluk anket uygulanmıştır. Sorularda;

- Genel firma bilgileri (firma adı, destek alınan yıl, hukuki statüsü, çalışan sayısı, vb.),

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

- Firmanın fiziki ve iletişim altyapısı (kullanılan iletişim kanalları, yenilenebilir enerji kaynakları),
- İşyeri ve faaliyet durumu (ana faaliyet sektörü ve NACE kodu, telif hakkı/patent/tescil, yeni ürün ve hizmet sunumu, vb.),
- Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri (Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan kişiler, Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan pay gibi unsurların mali destekle olan ilişkisi),
- Mali işler (makine-ekipman, taşıt, bina alımı, kredi, borç gibi konuların mali destekle olan ilişkisi),
- Mali destek programı (destek ile birlikte dış ticaret, rekabet gücü, çalışan sayısı, yatırımlar ve bunun gibi pek çok alanda meydana gelen değişiklikler ve genel olarak fikir ve düşünceler),

gibi konulara yer verilmiştir.

2.3 Yapılandırılmış Görüşmeler

Yukarıda verilen yöntemlere ek olarak, 2011 ve 2014 yıllarında mali destek alan 15, başvuran ancak mali destek alamayan 2 firma ile yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). Bu görüşmeler, GBS verileri ve anketlerden ortaya çıkarılması mümkün olmayan, firmaların başvuru ve yatırım hikyelerini, ayrıca mali desteklerin başvuru ve proje uygulama süreçlerine yönelik değerlendirmelerini öğrenmek amacı ile yapılmıştır.

Tablo 1: Mali destek yılı ve illere göre görüşülen firma dağılımları

	Destek Alan			Destek Alamayan		
	2011	2014	2011 ve 2014	2011	2014	2011 ve 2014
Amasya		4				
orum	2	2				
Samsun	2	2	1		1	
Tokat	1	1				

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

3. 2011 Yılı KOBİ'lerin Rekabet Gücünün Artırılması ve Dış Ticaretin Geliştirilmesi Mali Destek Programı Etki Analizi

3.1 Yapılandırılmış Görüşmeler

2011 yılı programı TR83 Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve katma değer yaratabilecek KOBİ'lerin;

- Uluslararası alanda rekabet güçlerinin geliştirilmesini,
- Ar-Ge ve inovasyon yatırımlarına ağırlık verilmesini,
- İhracata yönelik yüksek teknoloji, kalite ve katma değere sahip ürün yaratma ve iyi üretim teknolojilerinin kullanılmasını

hedeflemiştir. Destek, bölgede faaliyet gösteren KOBİ'lerin ticaret kültürünün artırılması, girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerinin geliştirilmesi; yönetim ve teknoloji konularında gerek danışmanlık gerekse yatırım desteğinin KOBİ'lere sağlanması ve KOBİ'lerin üretim ve ticaret faaliyetlerinin güçlendirilerek onların daha iyi teknoloji ve üretim süreçlerinin kullanımlarına teşvik ettirilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, makine ve ekipman alımı gibi yatırımlara ek olarak kurumsal kapasite ve insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik işletmelerin kendi kaynakları ile yapacağı yatırım ve faaliyetleri içeren projelerin desteklenmesi ile sağlanan mali desteğin daha etkin ve üstün kalite yaratmasının sağlanması hedeflenmiştir.

KOBİ'lerin projelerinin programa uygunluğunun 5 puan üzerinden değerlendirilebilmesi için aşağıda sıralanan öncelikli sektörlerde faaliyet göstermesi gerekmektedir. Aksi takdirde, sunulacak projeler 1 puan üzerinden değerlendirilecektir. Söz konusu öncelikli sektörler;

- Ana metal sanayi,
- Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı (cam, seramik, kiremit, tuğla, çimento, vb.)
- Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ile saat imalatı,
- Gıda ürünleri ve içecek imalatı,
- Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı (mobilya hariç),
- Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar,
- Turizm sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerdir.

2011 yılı mali destek programı için ayrılan toplam kaynak tutarı 15.000.000 TL olmuştur. Asgari destek tutarı ve azami destek tutarı sırasıyla 30.000 TL ve 400.000 TL'dir ve projelerin toplam uygun maliyetinin %25'inden az ve % 50'sinden fazla olmama şartı bulunmaktadır. Bütçenin kalan tutarı ise, sözleşmedeki diğer taraf olması sebebiyle, başvuru sahibi tarafından eş finansman olarak karşılanmıştır.

Tablo 2'de mali destek programı kapsamında sözleşme imzalanan firmaların sektörel dağılımı gösterilmektedir. Sözleşme imzalayan firmalar imalat sanayi sektöründe yoğunlaşmaktadır. Diğer metalik olmayan mineral ürünlerinin imalatı sektörü 16 firma ve gıda ürünlerinin imalatı sektörü 13 firma ile sözleşme imzalayan firmaların sektörleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır (Tablo 2). Öncelikli sektörlerin yanı sıra, diğer sektörlerde faaliyet gösteren firmalarla da sözleşme imzalanmıştır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 2: 2011 yılı mali desteğe hak kazanan KOBİ'lerin Sektörel Dağılımı

Sektör	Firma sayısı
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	16
Gıda rnlerinin imalatı	13
Mobilya imalatı	7
Diğer imalatlar	6
Ana metal sanayi	4
Ağağ, ağağ ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	3
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	3
Konaklama	3
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	2
Tekstil rnlerinin imalatı	1
Giyim eşyalarının imalatı	1
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	1
Elektrikli teçhizat imalatı	1
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	1
Makine ve ekipmanların kurulumu ve onarımı	1
Perakende ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	1
Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	1

Kaynak: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

3.2 Örneklem

3.2.1 Farkların Farkı Analizi rneklemleri

2011 yılında desteğe başvurup birinci aşamayı geçen 298 firmadan 273'ünün verilerine GBS üzerinden ulaşmak mümkün olmuştur. Bilgilerine ulaşılamayan firmaların çoğunluğu (25 adedin 20'si) kontrol grubunda yer almaktadır.² 273 firmadan yapılan regresyon analizlerinde en fazla 259 firma kullanılmıştır. Girişimci veri setinde bilgileri olmasına rağmen bilanço veri setinde bilgilerinin olmaması, bu 14 firmanın analiz dışı kalmasına neden olmuştur. 259 firmanın net satışları mevcut olduğundan firmaların tamamı için net satışlar analize alınmıştır. Analizlerde yer alan firmalardan 249'unun çalışan sayısı mevcuttur; bu nedenle çalışan sayısının regresyon analizinde 249 firma kullanılmıştır. Buna bağlı olarak 249 firmanın üretkenliği analiz edilmiştir. İhracat yapan 69 firma ise ihracat analizlerinde yer almıştır.

Farkların farkı analizinde, belirtilen firmalar arasından mali desteğe hak kazanan ve kullanan firmalar uygulama grubu, birinci aşamayı geçtiği halde destekten faydalanamayan firmalar ise kontrol grubu olarak kullanılmıştır. Net satışlar analizlerinde 55 firma uygulama, 204 firma kontrol grubu olarak; çalışan sayısı ve üretkenlik analizlerinde 55 firma uygulama, 194 firma kontrol grubu olarak; ihracat analizinde ise 19 firma uygulama,

² Ancak ulaşılan tüm firmalar için verilerin tümü mevcut olmadığından, regresyonlarda kullanılan firma sayıları, GBS'deki verilerin uygunluğuna göre değişmektedir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

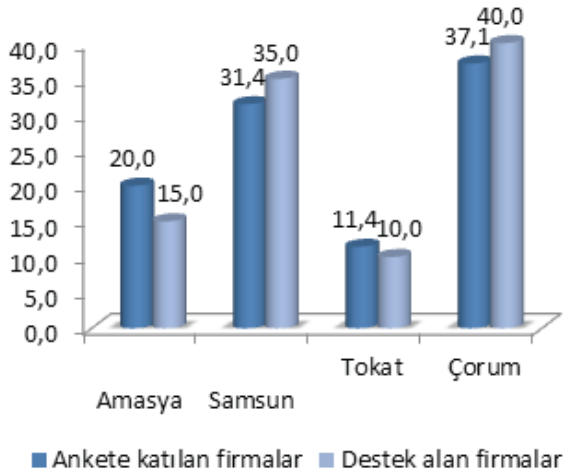
50 firma kontrol grubu olarak kullanılmıştır. Toplam firma örnelemi için uygulama ve kontrol grubuna dair detaylı veriler Tablo 10 ve Tablo 12’de sunulmaktadır.

3.2.2 Anket Örnekleme

Anket, TR83 Bölgesi’nde 2011 yılı KOBİ’lerin Rekabet Gücünün Artırılması ve Dış Ticaretin Geliştirilmesi Mali Destek Programı’ndan faydalanan 62 firma ile paylaşılmış, ancak 35 firmadan geri dönüş alınmıştır. Ankete cevap veren firmaların yüzde 40’ı Çorum, yüzde 35’i Samsun, yüzde 15’i Amasya ve yüzde 10’u Tokat ilinde yer almaktadır (Şekil 1). Ankete katılan firmaların dağılımı ile 2011 yılında destek alan firmaların dağılımına bakıldığında, anket dağılımının gerçek dağılıma uygun olduğu görölmektedir.

Ankete katılan firmaların yüzde 74,3’ü imalat sektöründe faaliyet gösterirken, yüzde 14,3’ü hizmet, yüzde 11,4’ü ise tarım sektöründe faaliyet göstermektedir (Şekil 2). İmalat sektöründe faaliyet gösteren firmalarda “diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı” sektörü öne çıkmaktadır. Tarım-madencilik sektöründe faaliyet gösteren firmalara bakıldığında ise “diğer madencilik ve taş ocaklılığı” sektörünün öne çıktığı görölmektedir.³

Şekil 1: Ankete katılan ve destek alan firmaların il dağılımı, 2011

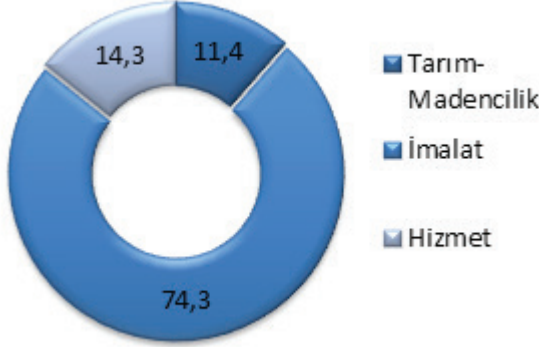

³ Firmalar ana faaliyet gruplarını NACE Rev 2. faaliyet sınıflamasına göre 2 basamakta belirtmiştir. Faaliyet kodları tarım-madencilik sektörü için 10’dan küçük olan firmalar, imalat sektörü için 10 ve 33 olan firmalar, inşaat için 41,42 ve 43 olan firmalar, ticaret sektörü için 45,46 ve 47 olan firmalar ve hizmet sektörü için 48 ve üstü olan firmalar alınarak gruplandırılmıştır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 2: Firmaların ana faaliyet sektörü, 2011

Ankete cevap veren firmaların özelliklerine dair daha detaylı bilgiler EK 3: Anket uygulanan firmalara ait arka plan bilgileri bölümünde verilmektedir.

3.3 Sonuçlar

1. Finansmana erişim sorununun ve makine ve ekipman alımına ilişkin sorunların giderilmesinde 2011 yılı mali desteğinin büyük oranda etkili olduğu, firmalar tarafından belirtilmiştir; ancak desteğin firma finansmanı ile var olamayacak yatırıma gerçekleştirmekten çok süresini hızlandırdığı grlmektedir.

- 1.1 Firmaların yüzde 45,7'si finansmana erişimin mali destek öncesinde sorun olduğunu belirtmektedir. Mali destek öncesi finansmana erişimin sorun olduğunu belirten firmaların yüzde 62,5'i, mali destek sonrasında finansmana erişimi sorun olarak görmediklerini ifade etmektedirler. Bu firmalar arasında sorunun giderilmesinde mali desteğin etkisi olduğunu belirtenlerin oranı ise yüzde 76,9'dur (Şekil 3).

Şekil 3: Mali desteğin finansmana erişim sorununa etkisi, 2011

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

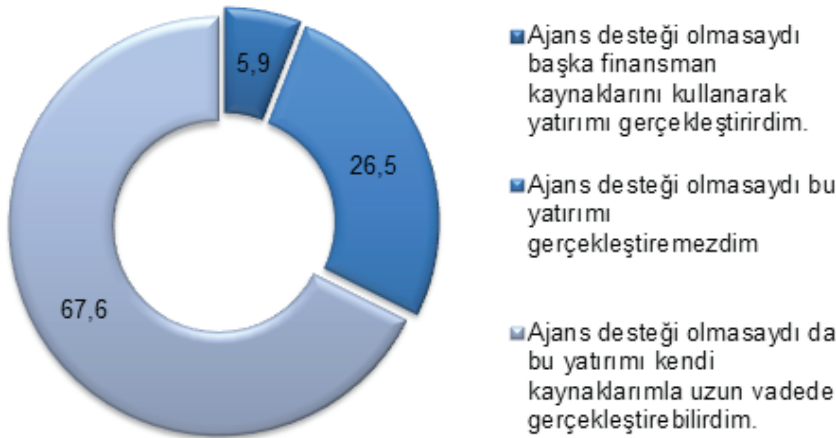
1.2 Makine ve ekipman gibi taşınmaz varlıkların alımında mali desteğin olumlu etkisi olmuştur. Mali destek öncesi firmaların yüzde 31,4'ü makine, taşıt, ekipman, bina gibi taşınmaz varlıkların alımını gerçekleştirmezken; mali desteğin kullanılmasıyla birlikte bu firmaların tamamı taşınmaz varlıkların alımını gerçekleştirebilmiştir. Bu firmaların büyük çoğunluğu (yüzde 87,5) taşınmaz varlıkların alımında mali desteğin etkisi olduğunu belirtmektedir (Şekil 4).

Şekil 4: Mali desteğin makine ve ekipman alımına etkisi, 2011

1.3 Ancak, firmaların mali destek ile yaptıkları yatırımları, destek almasalar da kendi kaynaklarıyla, daha uzun vadede gerçekleştirebilecekleri görülmektedir. Ajans desteği olmasaydı yatırımı kendi kaynaklarıyla uzun vadede gerçekleştireceğini belirten firma oranı yüzde 67,6 iken; ajans desteği olmasaydı yatırımı gerçekleştiremeyeceğini belirten firma oranı yüzde 26,5'tir (Şekil 5). Bu anlamda mali desteğin etkinliği yüksek olmamakla birlikte, yatırımı hızlandırmaya yönelik bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 5: İlgili yatırımın mali destek ile ilişkisi, 2011

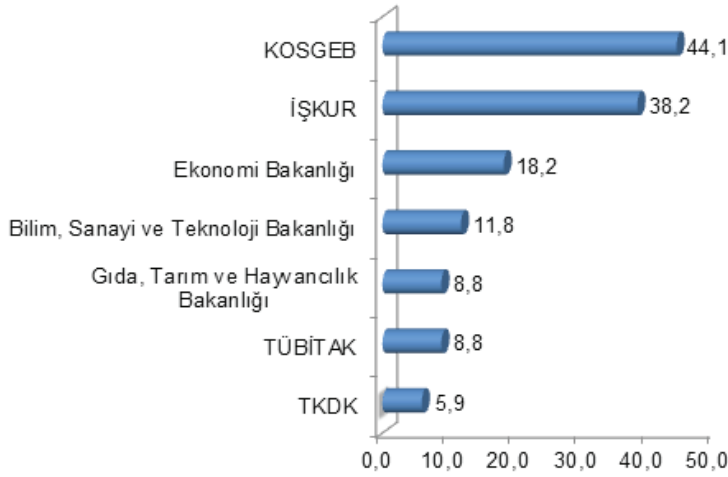

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Firmalar, destek alamamış olsalardı bu mali destek programı kapsamındaki yatırımları gerçekleştirebilmek için en çok KOSGEB ve İşKUR desteklerinden yararlanabileceklerini belirtmiştir. Ankete katılan firmaların yüzde 44,1'i yatırımlarını gerçekleştirebilmek için KOSGEB; yüzde 38,2'si İşKUR ve yüzde 18,2'si Ekonomi Bakanlığı'nın kaynaklarını kullanabileceklerini belirtmektedir (şekil 6). Ancak firmalar Ajans desteklerini diğer destek türlerine tercih etmektedir (aşağıda daha fazla detay verilmektedir).

şekil 6: Firmaların destek almamış olsalardı kullanabilecekleri diğer finansman kaynakları, 2011

1.4 Hem yapılandırılmış görüşmeler hem de farkların farkı analizi destek alan firmaların destek olmadan da söz konusu yatırımları yapabileceklerini ve mevcut performanslarını büyük lde gerçekleştirebileceklerini göstermektedir; bu durum gerek başvuru, gerekse ödeme aşamalarında mali kısıtı bulunan ve destekten en fazla fayda sağlayabilecek firmaların, değerlendirme kriterleri nedeniyle desteğe erişiminin sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır.

1.4.1 2011 yılında mali destek programından yararlanan firmalarla yapılan saha görüşmeleri, destek alan firmaların destek olmadan da aynı yatırımları yapabilecek finansmana sahip olduklarını veya kredi kullanarak yatırımları gerçekleştirebileceklerini göstermektedir. GBS idari verileri kullanılarak yapılan farkların farkı analizi ise, 2011 yılı için verilen desteklerin çalışan sayısı, net satışlar, üretkenlik veya ihracat değerleri alanlarının hiçbirinde istatistiksel olarak anlamlı bir ekonomik etkiye sahip olmadığını göstermektedir (Tablo 5). Diğer bir deyişle bu analiz, destek alan firmalar eğer desteğe almamış olsalardı, yine benzer çıktılar elde edebileceklerini göstermektedir. Aşağıdaki sonuçlar bu durum göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

1.4.2 Hali hazırda mali açıdan kısıtlara sahip oldukları için mali desteğe başvuran firmalar aslında destekten en yüksek faydayı görebilecek firmalardır; ancak bu firmalar yeterli niteliğe sahip personelleri veya danışmanlık desteğe için ayıracak btçelerinin olmamasından dolayı proje yazımı aşamasında diğer firmalar kadar başarılı olamamakta ve daha yüksek oranda elenmektedir. Buna ek olarak, desteğe hak kazanmış olsalar bile Ajans tarafından destek ödemesinin yapılabilmesi için ilgili makinenin firmada kurulu ve çalışır durumda olmasının yanı sıra ilgili hesapta da makine bedelinin yüzde 50'sinin mevcut halde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle mali kısıtı bulunan firmalar ya kredi çekmek ya da başka kaynaklar kullanarak ilgili hesapta makine bedelinin yarısını bulundurmamak zorunda

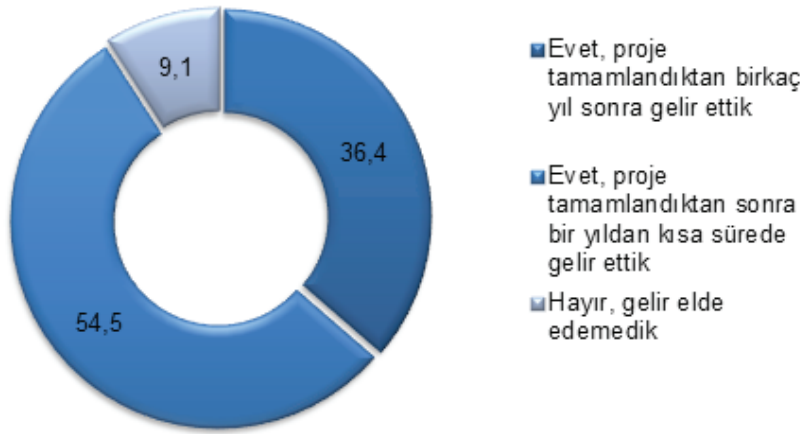

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

kalmaktadır. Bunu yapamayacak durumda olan firmaların destekten faydalanması da mümkün olmamaktadır. Mali açıdan kısıtlı olup bu kısıttan ancak daha büyük pazarlara açılarak kurtulabilecek bazı firmaların, yeni bir pazar buldukları halde ekipman yatırımı maliyetini karşılayamadıkları için önemli ölçüde müşteri ve gelir kaybına uğradıkları görülmüştür.

2 Mali destek sayesinde firmaların büyük kısmının yaptıkları yatırımlardan kısa sürede gelir elde ettikleri görülmektedir. Yatırımlarından bir yıldan kısa bir süre sonra gelir elde etmeye başlayan firmaların oranı yüzde 54,5'tir. Firmaların yüzde 36,4'ü yaptıkları yatırımlardan proje tamamlandıktan birkaç yıl sonra gelir elde ettiğini belirtirken; yüzde 9,1'i yaptıkları yatırımlardan gelir elde edemediğini belirtmektedir (Şekil 7).

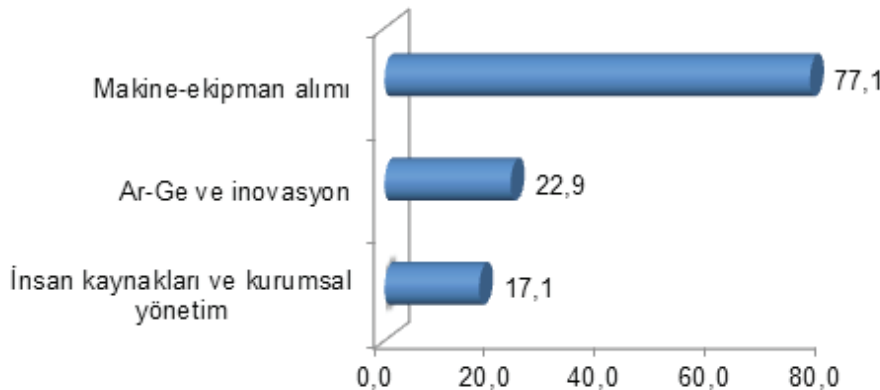
Şekil 7: Yapılan yatırımlardan gelir elde etme durumu, 2011

3 Anket verilerine göre mali destek genellikle makine-ekipman alımında kullanılmış ve firmaların Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini olumlu etkilemiştir.

3.1 Destekten yararlanan firmaların yüzde 77,1'i makine ve ekipman alımına harcama yapmıştır (Şekil 8). Mali desteğin en fazla, teknolojik kapasite yetersizliği sorununu ortadan kaldırdığı görülmektedir. Mali desteğin kullanımıyla birlikte alınan makine ve ekipmanlar teknolojik kapasite yetersizliği sorununu yüzde 27 oranında azaltmıştır (Tablo 4). Firmaların yüzde 57,1'i mali destek öncesi teknolojik kapasite yetersizliğini sorun olarak değerlendirirken; bu firmaların yüzde 45'i mali destek sonrasında teknolojik kapasite yetersizliğini sorun olarak değerlendirmemektedir. Bu firmaların yüzde 69'u sorunun giderilmesinde mali desteğin etkisinin olduğunu belirtmektedir (Şekil 9).

Şekil 8: Destekten yararlanma sonucunda harcama yapılan konular, 2011

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

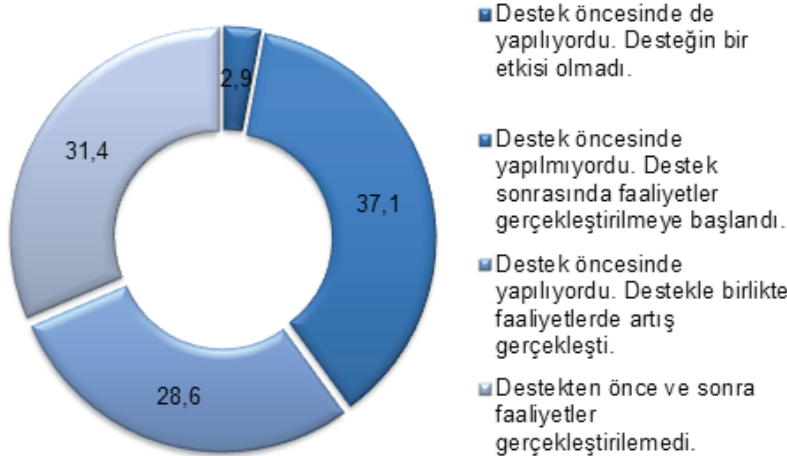
Şekil 9: Mali desteğin teknolojik kapasite yetersizliği sorununa etkisi, 2011

3.2 Mali desteğin, Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir; ancak bazı firmalar ihtiyaç duyulmaması nedeniyle destek sonrasında da herhangi bir Ar-Ge ve inovasyon faaliyeti gerçekleştirilmemiştir. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri, destek sonucunda harcama yapılan konular içerisinde, makine ve ekipman alımından sonra ikinci sırada yer almaktadır (Şekil 8). Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini destek öncesinde gerçekleştirilmeyip destek sonrasında gerçekleştirmeye başlayan firmaların oranı yüzde 37,1 iken; faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde desteğin etkisinin olmadığını söyleyen firmaların oranı yalnızca yüzde 2,9 seviyesindedir (Şekil 10). Destek öncesinde ve sonrasında Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri gerçekleştirilmeyen firmalar, bu zamana kadar ihtiyaç duyulmaması nedeniyle bu faaliyetleri gerçekleştirmediklerini belirtmektedir (yüzde 45,5).

25

Şekil 10: Mali desteğin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine etkisi, 2011

Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısını destek sonrası artıran firmaların oranı yüzde 42,9'dur. Bu firmalar, destekten sonra Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısını ortalama 2 kişi artırmıştır ve tamamı, çalışan sayısındaki bu artışı desteğin etkisine dayandırmaktadır (Şekil 11). Ayrıca firmaların yüzde 42,9'unun yıllık cirolarından Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayırdığı pay, mali destek sonrası artış göstermektedir. Ar-Ge ve inovasyon

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

faaliyetlerine ayrılan payda destek sonrası artış görülen firmaların yüzde 86,7'si bu artışın, desteğin etkisi ile olduğunu belirtmektedir (Şekil 12).

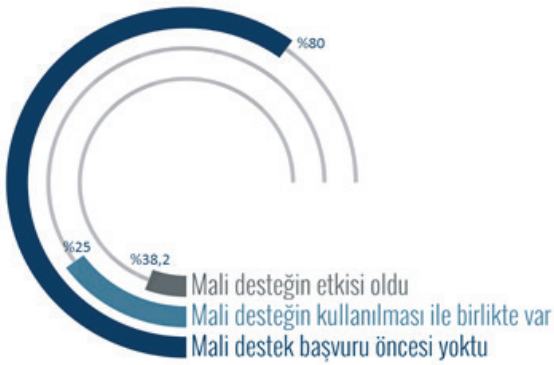
Şekil 11: Mali desteğin Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısına etkisi, 2011

Şekil 12: Mali desteğin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayrılan paya etkisi, 2011

Ankete cevap veren firmaların yüzde 80'inin mali destek programı öncesi ayrı bir Ar-Ge birimi yoktur. Mali desteğin kullanılmasıyla birlikte firmaların yüzde 25'i ayrı bir Ar-Ge birimi kurmasına rağmen, bu firmaların da yüzde 38,2'si mali desteğin ayrı bir Ar-Ge birimi kurulumuna etkisinin olduğunu belirtmektedir (Şekil 13). Ayrıca, mali desteğin Ar-Ge alanında niversite ya da araştırma merkeziyle iş birliğine de etkisi olmadığı grlmektedir. Mali destek öncesinde firmaların yüzde 91'i Ar-Ge alanında niversite ya da araştırma merkeziyle iş birliği yapmamaktadır. İş birliği yapmayan firmaların yüzde 87,5'i mali destekten sonra da işbirliği yapmadığını belirtmektedir (Şekil 14).

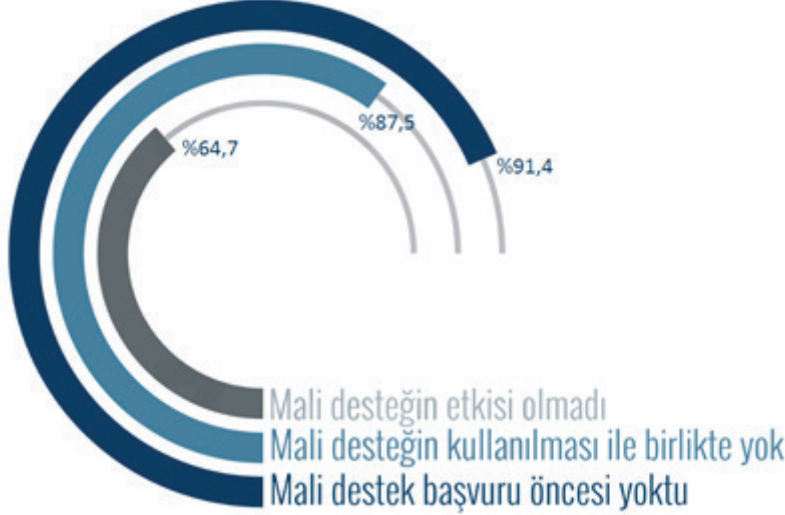
Şekil 13: Mali desteğin ayrı bir Ar-Ge birimi kurulumuna etkisi, 2011

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

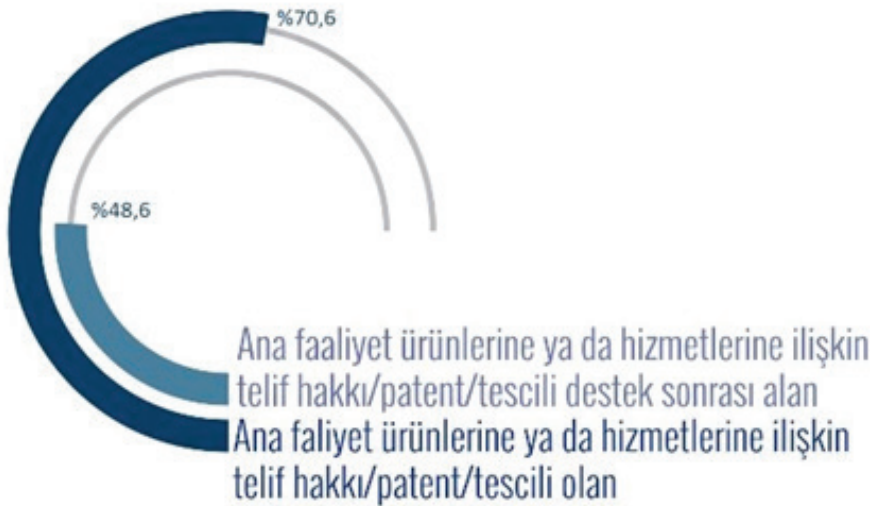
Şekil 14: Mali desteğin niversite ya da araştırma merkeziyle iş birliğine etkisi, 2011

3.3 Destek, telif hakkı/patent/tescil ve kalite belgesi alanlarında da etkili olmuştur. Telif hakkı/patent/tescil sayısını artırmak için desteğe başvuran tüm firmalar destekle birlikte bu amaçlarını gerçekleştirmiştir. Firmaların yüzde 70,6'sı ana faaliyet ürünlerine ya da hizmetlerine ilişkin telif hakkı/patent/tescilleri olduğunu belirtmektedir. Bu firmaların yüzde 48,6'sı destek yılından sonra telif hakkı/patent/tescil aldığını belirtmektedir (Şekil 15). Firmaların yüzde 34,3' mali desteğin etkisiyle kalite belgesi sahibi olmuştur.⁴

27

Şekil 15: Telif hakkı/patent/tescil alma durumu, 2011

4 Firmalar mali destekle birlikte çalışan sayılarını artırabilmiş ancak, yeterli mesleki bilgi ve tecrübeye sahip personel eksikliğini gidermede desteğin etkisi olmadığını belirtmektedirler. Ekonometrik analiz, çalışan sayısındaki artışın destek olmasaydı da gerçekleşebileceğini göstermektedir. Kadın alışan sayısını artırmayı hedefleyen firmalar ise bu ihtiyaı giderebilmişlerdir.

³ En çok sahip olunan kalite belgeleri ISO (yüzde 31,6), TS EN (yüzde 21,1) ve CE (yüzde 15,8)'dir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

4.1 Mali destek programı öncesinde personel eksikliğinden şikayet eden firmaların oranı yüzde 48,6'dır. Bu firmaların desteği kullanmasıyla birlikte personel yetersizliğini sorunun büyük ölçüde (yüzde 64,7) giderdiği görülmektedir. Bu firmaların yüzde 59,3'ü personel yetersizliğinin giderilmesinde mali desteğin etkisi olduğunu belirtmektedir (Şekil 16). Firmaları yüzde 68,6'sı destek başvurusu öncesinde mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliğinin sorun olduğunu belirtirken, mali desteğin kullanılması ile birlikte bu sorunun devam ettiği (yüzde 66,7) görülmektedir (Şekil 17). GBS idari verileri kullanılarak yapılan ekonometrik analiz ise personel sayısındaki artışın destek olmasaydı da gerçekleşebileceğini göstermektedir (Tablo 5).

Şekil 16: Mali desteğin personel eksikliğine etkisi, 2011

Şekil 17: Mali desteğin mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliğine etkisi, 2011

4.2 Kadın istihdamını artırmak için desteğe başvuran firma sayısı az olmasına rağmen, destek sayesinde firmaların bu beklentisi karşılanmıştır. Firmaların yüzde 51,4'ü kayıtlı çalışan sayısını artırmak için desteğe başvurduğunu belirtmektedir. Bu firmaların yüzde 83,3'ü destek sonucunda kayıtlı çalışan sayılarını artırdığı görülmektedir (Tablo 3).

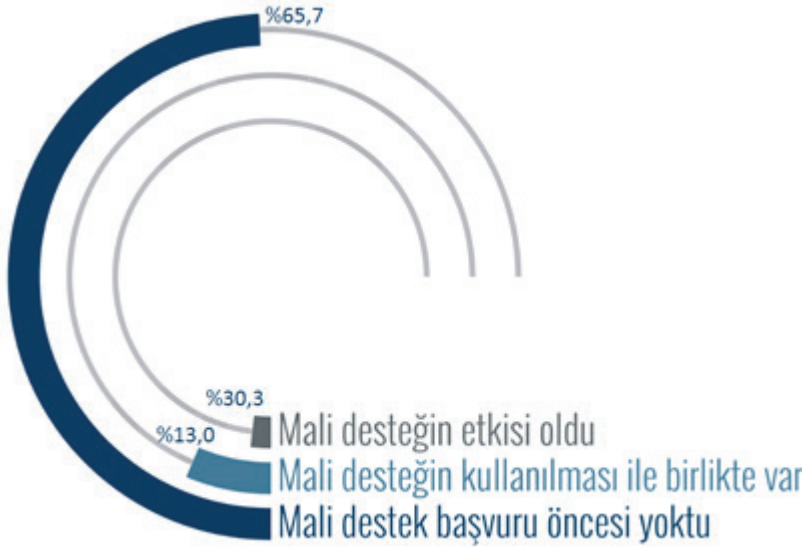
5 Firmalar destek sonrasında uluslararası rekabet güçlerini artırdıklarını belirtmişlerdir; ancak destek öncesinde ihracat yapmayan firmaların büyük çoğunluğu destek sonrasında da ihracat yapamamaktadır. Desteğin, destek öncesi ihracat yapan firmaların ihracat değerine önemli bir etkisi olmadığı, ancak bazı firmaların ihracat destinasyonu çeşitlendirmesine fayda sağladığı görülmektedir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

5.1 Mali destek öncesi ihracat yapmadığını belirten firmaların yalnızca yüzde 13'ü destek sonrasında ihracat yaptıklarını, bu firmaların da ancak yüzde 30,3'ü ihracatın mali destek kaynaklı olduğunu belirtmektedir (Şekil 18). Mali desteğin kullanılmasına rağmen ihracat yapmayan firmalar, ihracat yapmama nedenlerini ürettikleri ürünlerin dış ticaretinin mümkün olmaması (yüzde 22,9), üretim teknolojilerinin yetersiz olması (yüzde 20) ve dış piyasayla ilgili bilgilerinin olmaması olarak belirtmektedirler (yüzde 20). Destek öncesinde ihracat yapan firmalar için ise desteğin ihracat değerini artırmak üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, GBS idari verileri üzerinden yapılan analizlerde görülmektedir (Tablo 5)

Şekil 18: Mali desteğin ihracat performansına etkisi, 2011

5.2 Firmaların yüzde 42,9'u desteğe uluslararası rekabet güçlerini artırmak için başvurmuştur. Bu firmaların yüzde 93,3'ü destek sayesinde uluslararası rekabet gücünü artırdığını belirtmektedir (Tablo 3). İhracata yönelik teknolojiyi artırmak için desteğe başvuran firmaların yüzde 84,6'sı ihracata yönelik teknolojilerini artırmıştır. İhracat yaptıkları ülke sayısını artırmak isteyen firmaların büyük çoğunluğunun (yüzde 77,8) destekle birlikte ihracat yaptıkları ülke sayısını artırdıkları görülmektedir (Tablo 3). Bu bilgiler firma görüşmeleri ile de desteklenmektedir; ancak bu bilgileri destekleyen firmaların tamamı destek olmasa da aynı yatırımı kısa sürede yapabileceklerini belirttiğinden, desteğin bu alandaki gelişmeler üzerinde nedensellik ilişkisi içerdiği kesin değildir.

6 Firmaların büyük kısmı, desteğe başvurma sebepleri ile destekle birlikte elde ettiği sonuçları karşılaştırdığında, desteğin olumlu etkisini görmüştür; bunun tek istisnası ihracat ile ilgili konulardır (Tablo 3).

6.1 Firmalar mali desteğe en fazla, bölge içerisindeki rekabet gücünü artırmak için (yüzde 82,9) başvurumaktadırlar. Bu firmaların yaklaşık yüzde 76'sı desteğin bu alanda olumlu etkisi olduğunu belirtmektedir. Firmaların yüzde 80'i verimlilik artışı hedefleyerek desteğe başvururken, bu firmaların tamamı desteğin bu alanda olumlu etkisi olduğunu düşünmektedir (Tablo 3).

6.2 Firmaların görece daha küçük bir kısmının desteğe başvururken ihracata yönelik hedefleri bulunmaktadır; ancak bu firmalarda, desteğin bu alanlarda görülen olumlu etkisi de görece sınırlı olmuştur. Firmaların yaklaşık yüzde 37'si ihracata yönelik teknolojiyi artırmak, yaklaşık yüzde 29'u ise ihracat kapasitesini, gelirini ve ihraç edilen ülke sayısını artırmak için desteğe başvurmuştur. Desteğe ihracata yönelik

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

teknolojiyi artırmak için başvuran firmaların yaklaşık yüzde 85'i bu alanda olumlu etki görürken, ihracata yönelik diğer alanlarda desteğin olumlu etkisini görenlerin oranı yüzde 60'lar seviyesine düşmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Mali destek yılı ve illere göre görüşülen firma dağılımları

Desteğe başvuru nedenleri	%	Desteğin olumlu etkisi %
Firmanın bölge içerisindeki rekabet gücünü artırmak	82,9	75,9
Firmanın verimliliğini artırmak	80,0	100,0
Firmadaki ürün kalitesini artırmak	74,3	84,6
Firmadaki yeni ya da önemli ölçüde geliştirilmiş ürün ve hizmet sunumunu artırmak	60,0	71,4
Satış tutarlarını artırmak	60,0	81,0
Firmanın ulusal rekabet gücünü artırmak	57,1	65,0
Firmanın tanınırlık ve itibarını artırmak	54,3	94,7
Firmada kayıtlı çalışan sayısını artırmak	51,4	83,3
Firmanın uluslararası rekabet gücünü artırmak	42,9	93,3
Firmadaki ihracata yönelik teknolojiyi artırmak	37,1	84,6
Firma içerisinde proje kültürü oluşturmak	34,3	83,3
Firmanın diğer kuruluşlarla bağlantı ve işbirliği gücünü artırmak	28,6	80,0
İhracat kapasitesini artırmak	28,6	70,0
İhracat gelirini artırmak	28,6	60,0
İhraç edilen ülke sayısını artırmak	25,7	77,8
Yurtiçi ve yurtdışı fuarlara katılımı artırmak	17,1	83,3
Telif hakkı/patent/tescil sayısını artırmak	17,1	100,0
Firmadaki çalışanların ortalama ücretlerini artırmak	14,3	80,0
Firmada çalışan kadın sayısını artırmak	14,3	100,0
İhraç edilen ürün sayısını artırmak	14,3	60,0
Firmanın kurumsal yönetimini (meslek içi eğitim, organizasyonel yönetim, proje yönetimi,) artırmak	11,4	75,0

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 4: Mali desteğin firmaların büyümesi önündeki engellere etkisi, 2011

	Mali destek başvurusu öncesi sorun vardı (%)	Mali desteğin kullanılması ile birlikte sorun var (%)	Fark
Teknolojik kapasite yetersizliği	57,1	30,0	-27,1
Sayı açısından personel yetersizliği	48,6	29,4	-19,2
Finansmana erişim sorunu	45,7	37,5	-8,2
Rakip firmalarla rekabet edememe sorunu	51,4	44,4	-7,0
Mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliği	68,6	66,7	-1,9
Hammadde ve ara malına erişime ilişkin sorunlar	37,1	46,2	9,0
Müşteri yetersizliği ve onlara ulaşamama durumu	40,0	50,0	10,0

7 Desteğin miktarı, firmaların desteğe başvurmalarındaki en önemli etkendir (şekil 19). Ajanstan alınan destek, projenin gerçekleşen bütçesinin minimum yüzde 10'unu, ortalama olarak ise yüzde 44,5'ini oluşturmaktadır. Saha görüşmelerinde firmalar Ajans desteklerinin diğer desteklere kıyasla daha yüksek miktarlı olduğunu ve bu nedenle daha yüksek maliyetli yatırımları yapmalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Anket verileri de bu görüşü destekler niteliktedir: Ankete katılan firmaların yaklaşık yüzde 86'sı destek miktarının mali desteği cazip kılan etmen olduğunu belirtmektedir. Desteğin proje bazlı verilmesi ve desteğin uygunluk kriterlerinin de firmaların desteğe başvurmasında büyük etken olduğu grlmektedir. Firmaların yüzde 77,1'i desteğin proje bazlı verilmesinin mali destek programını cazip kıldığını belirtirken; yüzde 71,4' desteğin uygunluk kriterlerinin mali destek programını cazip kıldığını belirtmektedir. Ayrıca firmaların yüzde 71,4' destek programının, firmalarının koşul ve ihtiyaçlarına uygun olduğunu belirtmektedir (şekil 19).

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 19: Firmaların mali desteğe başvurmasında etkili olan nedenler, 2011

8 Ankete katılan firmaların yüzde 54,3'ü destek programından danışmanlar veya firma çalışanları sayesinde haberdar olmuşlardır. Firmaların büyük çoğunluğu desteğe de danışman yardımı ile başvurmuştur (yüzde 73,5). Firmaların yüzde 37,1'i ise ajansın tanıtım toplantısı ve ajanstan gelen e-posta yoluyla destekten haberdar olduklarını belirtmektedir. En düşük oranla üniversiteler sayesinde destek programından haberdar olduğu görülmektedir (Şekil 20).

Şekil 20: Destek programından haberdar olunan kaynaklar, 2011

9 Firmaların büyük kısmı desteğe yeniden başvurmayı düşünmektedir; bunun en önemli nedeni, desteğin planlanan yatırımları etkin şekilde gerçekleştirmeye katkı sağlamasıdır.

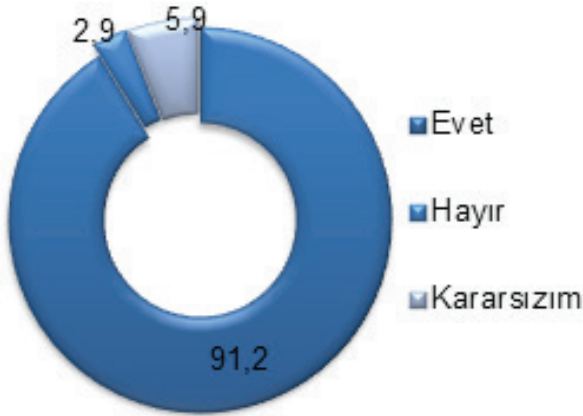

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

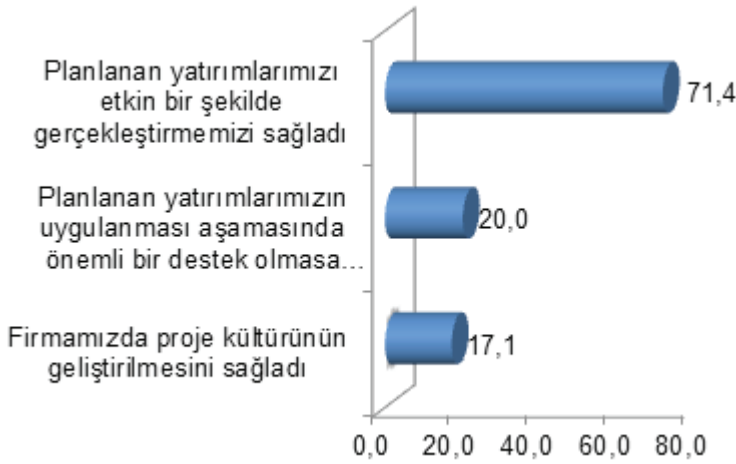
9.1 Genel olarak, firmaların yüzde 91,2'si ajans desteğine tekrar başvurmayı düşünmektedir (Şekil 21). Mali desteğe tekrar başvurmayı düşünmelerindeki en önemli neden, desteğin planlanan yatırımları etkin bir şekilde gerçekleştirmelerine katkı sağlamasıdır (Şekil 22). Bu görüşler destek alan firmalarla yapılan saha görüşmelerinin tümünde de teyit edilmiştir.

9.2 Ajans desteğine tekrar başvurmayı düşünmeyen firmalar desteğin, yatırımları üzerinde etkili olduğunu, fakat bürokratik zorluklar yaşadıkları için tekrar başvurmayı düşünmediklerini belirtmektedir.

Şekil 21: Ajans desteğine tekrar başvurma durumu, 2011

Şekil 22: Ajans desteğine tekrar başvurma nedeni, 2011

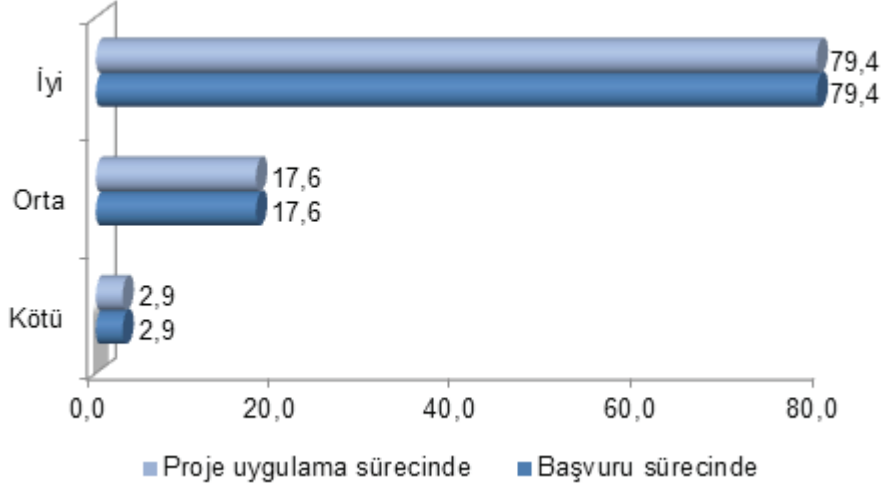

10 Firmaların büyük çoğunluğunun hem başvuru sürecinde hem proje uygulama sürecinde ajans çalışanlarıyla iletişim düzeylerinin iyi olduğu görülmektedir. Firmaların yaklaşık yüzde 79,4'ü hem başvuru hem de uygulama aşamasında ajans personeli ile iletişim düzeyinin iyi olduğunu belirtmektedir. Bu durum saha ziyaretlerinde de büyük ölçüde teyit edilmektedir (Şekil 23).

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Œekil 23: Ajans çalışanlarıyla iletişim düzeyi, 2011

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 5: 2011 yılı Farkların farklı Modelleri⁵

	Çalışan sayısı			Net satışlar				Üretkenlik				İhracat				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
d*uygulama	0.0301	0.0730	0.166	0.0232	0.0559	0.0566	0.0235	0.105	0.0169	-0.0325	0.0185	0.0275	-0.673	0.151	-0.675	-0.673
	(0.079)	(0.137)	(0.083)	(0.177)	(0.225)	(0.307)	(0.185)	(0.106)	(0.135)	(0.184)	(0.111)	(0.661)	(1.015)	(0.698)	(0.661)	
orta*d*uygu- lama		-0.0606				0.0224				0.0821				-1.271		
	(0.192)				(0.432)				(0.256)				(1.401)			
imalat*d*uygu- lama			-0.215				0.0848				-0.0084					
			(0.174)				(0.391)				(0.234)					
hizmet*d*uy- gulama				0.0756				-0.288				-0.0865				
				(0.282)				(0.631)				(0.376)				
Gözlem sayısı	460	460	460	460	495	495	495	495	460	460	460	460	112	112	112	112
R-kare	0.207	0.212	0.216	0.208	0.209	0.209	0.221	0.218	0.076	0.079	0.077	0.077	0.074	0.190	0.081	0.074
Firma sayısı	249	249	249	249	259	259	259	259	249	249	249	249	69	69	69	69

Tüm modeller panel sabit etkiler (fixed effects) model sonuçlarını vermektedir. Tüm modellerde özkaynaklar, firma büyüklüğü, yaşı, sektörü ve bulunduğu il kontrol edilmiştir ve sabit bulunmaktadırlar. İhracat modellerinde ayrıca Yi-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru kontrol edilmiştir ve sabit bulunmaktadırlar. Parantez içinde standart hatalar verilmektedir.*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

⁵ 2011 yılında mali destek çağrısında bulunan Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2012 yılı itibarıyla mali desteği vermeye başlamıştır. Bu nedenle analizlerde 2011 yılı ve 2013 yılı verileri kullanılmıştır. Model detayları ve uygulama öncesi eğitim incelemesi için Error! Reference source not found. bölümüne bakınız.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

4. 2014 Yılı KOBİ'lere Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar Mali Destek Programı Etki Analizi

4.1 Programın Amacı ve Hedefleri

2014 yılı programı TR83 Bölgesi'nde faaliyet gösteren ve katma değer yaratabilecek KOBİ'lerin;

- Uluslararası alanda rekabet güçlerinin geliştirilmesini,
- Ar-Ge ve inovasyon yatırımlarına ağırlık verilmesini,
- İhracata yönelik yüksek teknolojili, kalite ve katma değere sahip ürün yaratma ve iyi üretim teknolojilerinin kullanılmasını,
- Bölgede yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının artırılmasını

amaçlamaktadır.

Bu kapsamda programa ait 3 tane öncelik bulunmaktadır. Bunlar:

- Ar-Ge ve inovasyon için yapılacak yatırımların desteklenmesi,
- Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırımların desteklenmesi,
- İmalat sanayinde verimlilik, istihdam artışının sağlanması ve büyüme, ortak iş yapma faaliyetlerine ağırlık verilmesidir.

Program kapsamında desteklenen projeler için ayrılan toplam kaynak tutarı 19.000.000. TL'dir (Öncelik 1 için 5.000.000. TL; Öncelik 2 için 4.000.000. TL; Öncelik 3 için 10.000.000. TL). Desteğe ilişkin asgari tutar 40.000. TL; azami tutar ise 400.000. TL'dir. Söz konusu destekler projelerin toplam uygun maliyetinin %25'inden az ve %50'sinden fazla olamaz. Anılan değerlerin dışında kalan destek talepleri değerlendirmeye alınmamıştır. Bütçenin kalan tutarı ise, sözleşmedeki diğer taraf olması sebebiyle, başvuru sahibi tarafından eş finansman olarak karşılanmıştır. Bahsi geçen proje eş finansmanı, aynı olmaması şartıyla proje ortaklarından, iştirakçilerden ve/veya üçüncü taraflardan sağlayacağı nakdi katkılar ile karşılayabilmesi mümkün kılınmıştır.

2014 yılı mali desteğinden yararlanmak üzere sözleşme imzalayan firmaların sektörel dağılımı Tablo 6'da gösterilmiştir. İmalat sanayinin öncelikli olduğu bu programda firmaların büyük çoğunluğu bu sektörde faaliyet göstermektedir. Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı sektörü 11 firma ile ilk sırada yer almaktadır. İmalat sanayi sektöründe yer almayan özel inşaat faaliyetleri sektörü ve atığın toplanması, ıslahı ve bertaraf faaliyetleri sektöründen 1 firma destek almak için sözleşme imzalamıştır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 6: 2014 yılı mali desteğe hak kazanan KOBİ'lerin Sektörel Dağılımı

Sektör	Firma sayısı
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	11
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	8
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	7
Giyim eşyalarının imalatı	6
Mobilya imalatı	6
Gıda rnlerinin imalatı	5
Ağağ, ağağ ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç)	5
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	5
Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	4
Diğer imalatlar	4
Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı	3
Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı	2
Elektrikli teçhizat imalatı	2
Deri ve ilgili ürünlerin imalatı	1
Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	1
Ana metal sanayii	1
Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	1
Atığın toplanması, ıslahı ve bertarafı faaliyetleri; maddelerin geri kazınımı	1
Özel inşaat faaliyetleri	1

Kaynak: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

4.2 Örneklem

4.2.1 Farkların Farkı Analizi Örnekleme

2014 yılında desteğe başvurup birinci aşamayı geçen 168 firmadan 161'inin verilerine GBS üzerinden ulaşmak mümkün olmuştur. Bilgilerine ulaşılamayan 7 adet firmanın 3'ü kontrol, 4'ü uygulama grubunda yer almaktadır.⁶ 161 firmadan yapılan regresyon analizlerinde en fazla 156 firma kullanılmıştır. Girişimci veri setinde bilgileri olmasına rağmen bilanço veri setinde bilgilerinin olmaması, bu firmaların analiz dışı kalmasına neden olmuştur. 156 firmanın net satışları mevcut olduğundan firmaların tamamı için net satışlar analize alınmıştır. Bu 156 firmadan 153'ünün çalışan sayısı mevcuttur ve çalışan sayısının regresyon analizinde 153 firma kullanılmıştır. Buna bağlı olarak 153 firmanın üretkenliği analize dahil edilmiştir. İhracat yapan 56 firma, ihracat analizlerinde yer almıştır.

Farkların farkı analizinde, belirtilen firmalar arasından mali desteğe hak kazanan ve kullanan firmalar uygulama grubu, birinci aşamayı geçtiği halde destekten faydalanamayan firmalar ise kontrol grubu olarak kullanılmıştır. Net satışlar analizinde 51 firma uygulama, 105 firma kontrol grubu olarak; çalışan sayısı ve üretkenlik analizlerinde 51 firma uygulama, 102 firma kontrol grubu olarak; ihracat analizinde ise 22 firma uygulama, 34 firma kontrol grubu olarak kullanılmıştır. Toplam firma örnekleme için uygulama ve kontrol grubuna dair detaylı veriler Tablo 11 ve Tablo 13'te sunulmaktadır.

4.2.2 Anket Örnekleme

Anket, TR83 bölgesinde 2014 yılı KOBİ'lere Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar Mali Destek Programı'ndan faydalanan 60 firma ile paylaşılmış, 35 firma anketi cevaplamıştır. Ankete katılan firmaların yüzde 40,3'ü Samsun, yüzde 27,4'ü Çorum, yüzde 22,6'sı Amasya ve yüzde 9,7'si Tokat ilinde yer almaktadır. Destek programından faydalanan bu firmaların ankete katılımı en fazla yüzde 34,3 ile Çorum ve Samsun, en az yüzde 5,7 ile Tokat ilindedir (Şekil 24). Ankete katılan firmaların dağılımı ile 2014 yılında destek alan firmaların dağılımına bakıldığında anket dağılımının gerçek dağılıma uygun olduğu görülmektedir.

Ankete katılan firmaların yüzde 85,7'si imalat sektöründe faaliyet gösterirken, yüzde 11,4'ü ticaret, yüzde 2,9'u tarım sektöründe faaliyet göstermektedir (Şekil 25). İmalat sektöründe faaliyet gösteren firmalarda "ana metal sanayi" ve "fabrikasyon metal ürünleri imalatı" sektörü öne çıkmaktadır. Ticaret sektöründe faaliyet gösteren firmalara bakıldığında ise "toptan ve perakende ticaret" sektörünün öne çıktığı görülmektedir.⁷

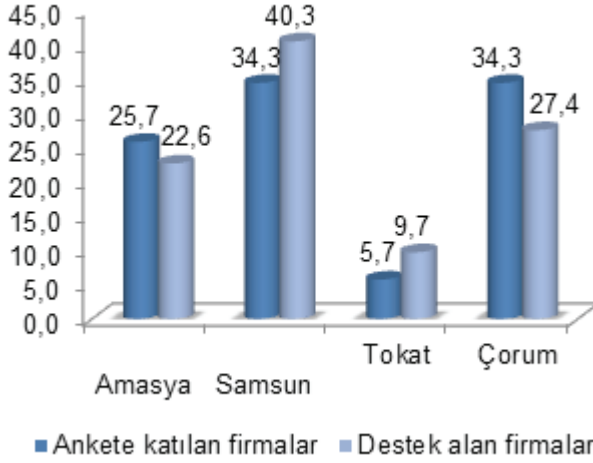
⁶ Ulaşılan tüm firmalar için verilerin tümü mevcut olmadığından, regresyonlarda kullanılan firma sayıları, GBS'deki verilerin uygunluğuna göre değişmektedir.

⁷ Firmalar ana faaliyet gruplarını NACE rev 2. Faaliyet sınıflamasına göre 2 dijitte belirtmiştir. Faaliyet kodları tarım-madencilik sektörü için 10'dan küçük olan firmalar, imalat sektörü için 10 ve 33 olan firmalar, inşaat için 41,42 ve 43 olan firmalar, ticaret sektörü için 45,46 ve 47 olan firmalar ve hizmet sektörü için 48 ve üstü olan firmalar alınarak gruplandırılmıştır.

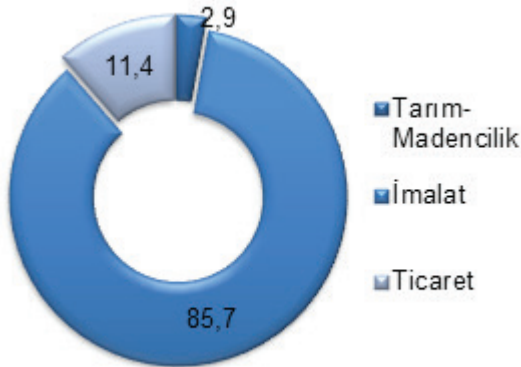

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 24: Ankete katılan ve destek alan firmaların il dağılımları, 2014

Şekil 25: Firmaların ana faaliyet sektörü, 2014

Ankete cevap veren firmaların özelliklerine dair daha detaylı bilgiler EK 3: Anket uygulanan firmalara ait arka plan bilgileri bölümünde verilmektedir.

4.3 Sonuçlar

1. Finansmana erişim sorununun ve makine ve ekipman alımına ilişkin sorunların giderilmesinde 2014 yılı mali desteğinin büyük oranda etkili olduğu firmalar tarafından belirtilmiŐtir; ancak desteğin firma finansmanı ile var olamayacak yatırımları gerçekleŐtirmekten çok süresini hızlandırdığı grlmektedir. Destek, özellikle kk ölçekli firmalar için çalışan sayısını artırmıştır; net satıŐlarda ise (istatistiksel olarak sağlam olmayan) olumlu bir etki grlmektedir.
  - 1.1 Firmaların yüzde 57,1'i finansmana eriŐimin mali destek öncesinde sorun olduğunu belirtmektedir. Mali destek öncesi finansmana eriŐimin sorun olduğunu belirten firmaların yüzde 60'ı, mali destek sonrasında finansmana eriŐimi sorun olarak görmediklerini ifade etmektedirler. Bu firmalar arasında sorunun giderilmesinde mali desteğin etkisi olduğunu belirtenlerin oranı ise yüzde 83,3'tür (Şekil 26).

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 26: Mali desteğin finansmana erişim sorununa etkisi, 2014

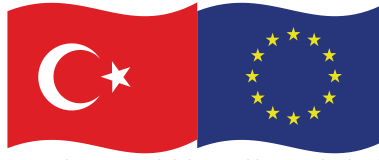
1.2 Makine ve ekipman gibi taşınmaz varlıkların alımında mali desteğin olumlu etkisi olmuştur; ancak destek alan firmalar arasında öncesi makine ve ekipman alımı alanında sorun yaşıyan firma sayısı kısıtlıdır. Mali destek öncesi firmaların ancak yüzde 28,6'sı makine, taşıt, ekipman, bina gibi taşınmaz varlıkların alımını gerçekleştirmezken; mali desteğin kullanılmasıyla birlikte bu firmaların yüzde 90'ı taşınmaz varlıkların alımını gerçekleştirebilmiştir. Bu firmaların büyük çoğunluğu (yüzde 90,3) taşınmaz varlıkların alımında mali desteğin etkisi olduğunu belirtmektedir (Şekil 27).

Şekil 27: Mali desteğin makine ve ekipman alımına etkisi, 2014

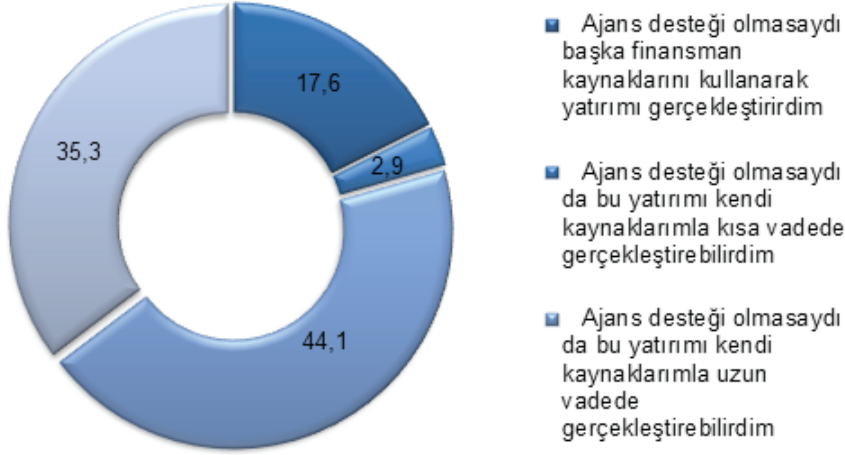
1.3 Firmaların yaklaşık yarısının mali destek ile yaptıkları yatırımları, destek almadıkları durumda, kendi kaynaklarıyla daha uzun vadede gerçekleştirebilecekleri görülmektedir. Firmaların yüzde 47'si, Ajans desteği olmadan yatırımı kısa veya uzun vadede gerçekleştirebileceğini belirtmektedir. Ajans desteği olmasaydı yatırımı gerçekleştiremeyeceğini belirten firma oranı yüzde 35,3'tür (Şekil 28). Bu anlamda mali desteğin etkinliği düşük gibi görünmektedir. Ancak firmaların yüzde 44,1'i yatırımı kendi kaynaklarıyla ancak uzun vadede yapabileceğini belirtmektedir, dolayısıyla mali desteğin yatırımı hızlandırmaya yönelik bir etkisi olmuştur.

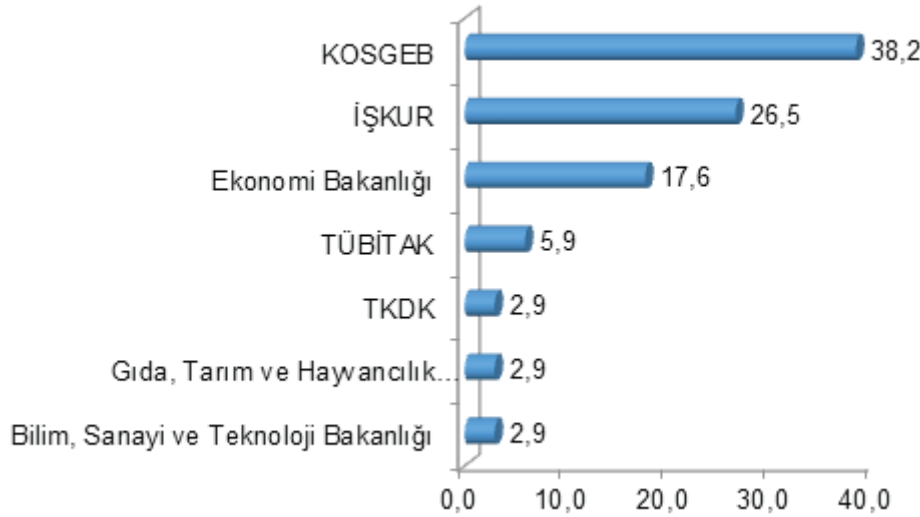
Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 28: İlgili yatırımın mali destek ile ilişkisi, 2014

Firmalar, destek alamamış olsalardı bu mali destek programı kapsamındaki yatırımı gerçekleştirebilmek için en çok KOSGEB ve İŞKUR desteklerinden yararlanabileceklerini belirtmiştir. Ankete katılan firmaların yüzde 38,2'si yatırımlarını gerçekleştirebilmek için KOSGEB; yüzde 26,5'i İŞKUR ve yüzde 17,6'sı Ekonomi Bakanlığı'nın kaynaklarını kullanabileceklerini belirtmektedir (Şekil 29). Ancak firmalar Ajans desteklerini diğer destek türlerine tercih etmektedir (aşağıda daha fazla detay verilmektedir).

Şekil 29: Firmaların destek almamış olsalardı kullanabilecekleri diğer finansman kaynakları, 2014

1.4 GBS idari verileri üzerinden yapılan analizler, desteğin özellikle küçük ölçekli firmalarda çalışan sayısını artırdığını, ayrıca net satışlar üzerinde de (istatistiksel olarak sağlam olmayan) bir etkisi olduğunu göstermektedir. Üretkenlik ve ihracat alanlarında ise anlamlı bir etki görülmemiştir (Tablo 9).

1.5 Yapılandırılmış görüşmeler, destek alan firmaların bir kısmının destek olmadan da söz konusu yatırımı yapabileceklerini göstermektedir; bu durum gerek başvuru, gerekse ödeme aşamalarında mali kısıt bulunan ve destekten en fazla fayda sağlayabilecek firmaların, değerlendirme kriterleri nedeniyle

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

desteğe erişiminin sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır.

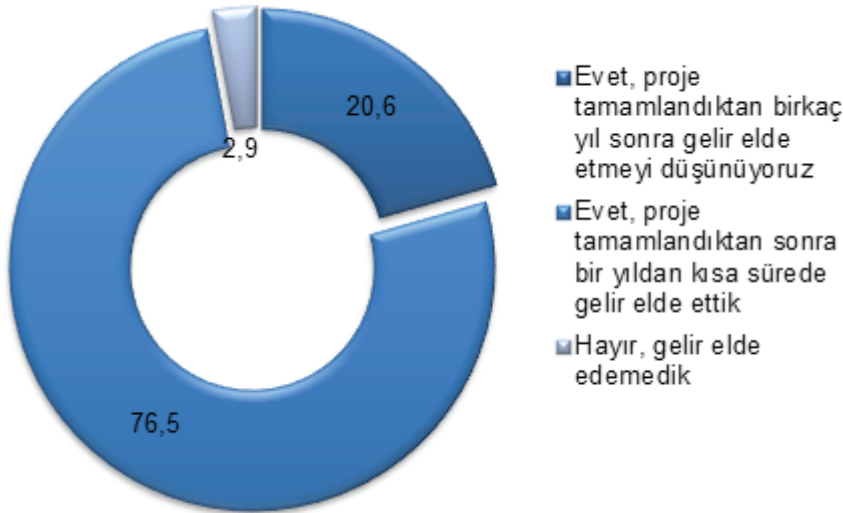
1.5.1 2014 yılında mali destek programından yararlanan firmalarla yapılan saha görüşmeleri, destek alan firmaların bir kısmının destek olmadan da aynı yatırımı yapabilecek finansmana sahip olduklarını veya kredi kullanarak yatırımı gerçekleştirebileceklerini göstermektedir.

1.5.2 Hali hazırda mali açıdan kısıtlara sahip oldukları için mali desteğe başvurulan firmalar aslında destekten en yüksek faydayı görebilecek firmalardır; ancak bu firmalar yeterli niteliğe sahip personelleri veya danışmanlık desteği için ayıracak bütçelerinin olmamasından dolayı proje yazımı aşamasında diğer firmalar kadar başarılı olamamakta ve daha yüksek oranda elenmektedir. Buna ek olarak, desteğe hak kazanmış olsalar bile Ajans tarafından destek ödemesinin yapılabilmesi için ilgili makinenin firmada kurulu ve çalışır durumda olmasının yanı sıra ilgili hesapta da makine bedelinin yüzde 50'sinin mevcut halde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle mali kısıtı bulunan firmalar ya kredi çekmek ya da başka kaynaklar kullanarak ilgili hesapta makine bedelinin yarısını bulundurmak zorunda kalmaktadır. Bunu yapamayacak durumda olan firmaların destekten faydalanması da mümkün olmamaktadır. Mali açıdan kısıtlı olup bu kısıttan ancak daha büyük pazarlara açılarak kurtulabilecek bazı firmaların, yeni bir pazar buldukları halde ekipman yatırımı maliyetini karşılayamadıkları için önemli ölçüde müşteri ve gelir kaybına uğradıkları görülmüştür.

2. **Mali destek sayesinde firmaların büyük kısmının yaptıkları yatırımlardan kısa sürede gelir elde ettikleri görülmektedir.** Yatırımlarından bir yıldan kısa bir süre sonra gelir elde etmeye başlayan firmaların oranı yüzde 76,5'tir. Firmaların yüzde 20,6'sı yaptıkları yatırımlardan proje tamamlandıktan birkaç yıl sonra gelir elde etmeyi düşündüğünü belirtirken; yüzde 2,9'u yaptıkları yatırımlardan gelir elde edemediğini belirtmektedir (şekil 30).

42

şekil 30: Yapılan yatırımlardan gelir elde etme durumu, 2014

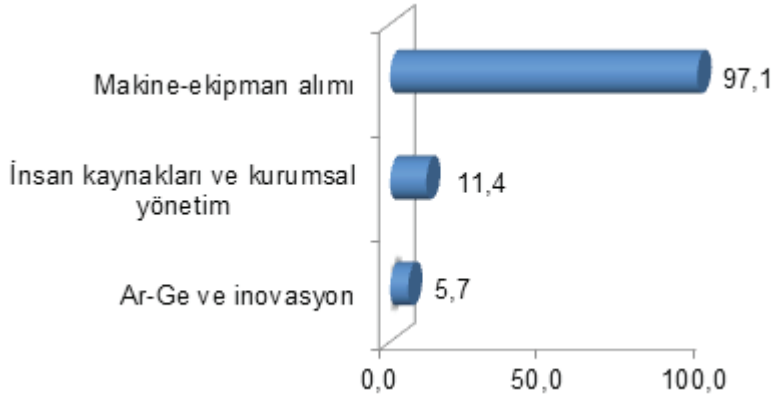
3. Anket verilerine göre mali destek genellikle makine-ekipman alımında kullanılmış, teknolojik kapasite yetersizliği sorununu çözmelerine ve Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine olumlu etki etmiştir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

3.1 Destekten yararlanma sonucunda firmaların yüzde 97,1'inin makine ve ekipman alımına harcama yaptığı görülmektedir (Şekil 31). Mali desteğin finansmana erişim sorunundan sonra en fazla teknolojik kapasite yetersizliği sorununu ortadan kaldırdığı görülmektedir (Tablo 8). Firmaların yüzde 57,1'ine mali destek öncesi teknolojik kapasite yetersizliği sorun teşkil ederken; bu firmaların yüzde 60'ına mali destek sonrasında teknolojik kapasite yetersizliği sorun teşkil etmemektedir. Mali destek sonrası teknolojik kapasite yetersizliği sorununu giderdiğini belirten firmaların yüzde 86,7'si bu sorunun giderilmesinde mali desteğin etkisinin olduğunu belirtmektedir (Şekil 32).

Şekil 31: Destekten yararlanma sonucunda harcama yapılan konular, 2014

Şekil 32: Mali desteğin teknolojik kapasite yetersizliği sorununa etkisi, 2014

3.2 Mali desteğin, Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu görülmektedir; ancak bazı firmalar ihtiyaç duymamaları nedeniyle Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini destek sonrasında da gerçekleştirememiştir. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri, destek sonucunda harcama yapılan konular içerisinde son sırada yer almaktadır. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini destek öncesinde gerçekleştirmeyip destek sonrasında gerçekleştiren firmaların oranı yüzde 25,7 iken; faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde desteğin etkisinin olmadığını söyleyen firmaların oranı yüzde 11,4'tür. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerini destek öncesinde de gerçekleştiren ve destekle birlikte faaliyetlerinde artış gerçekleşen firmaların oranı yüzde 20'dir. Destekten önce ve sonra faaliyetleri gerçekleştiremeyen firmaların oranı ise yüzde 42,9'dur (Şekil 33). Destek öncesinde ve sonrasında Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri gerçekleştirmeyen

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

firmaların yüzde 60'ı, bu zamana kadar ihtiyaç duymadıkları nedenini faaliyetleri gerekleştirmemenin ana nedeni olarak göstermektedir.

şekil 33: Mali desteğin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine etkisi, 2014

Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısını destek sonrası artıran firmaların oranı yüzde 33,3'tür. Bu firmalar destekten sonra Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısını ortalama 2 kişi arttırmıştır. Bu firmaların tamamı çalışan sayısındaki artışta desteğin etkisi olduğunu belirtmektedir (şekil 34). Ayrıca firmaların yüzde 42,9'unun yıllık cirolarından Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayırdığı pay mali destek sonrası artış göstermiştir. Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayrılan payda destek sonrası artış görülen firmaların yüzde 66,7'si bu artışın desteğin etkisi ile olduğunu belirtmektedir (şekil 35).

şekil 34: Mali desteğin Ar-Ge faaliyetlerinde çalışan sayısına etkisi, 2014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Œekil 35: Mali desteğin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine ayrılan paya etkisi, 2014

Ankete cevap veren firmaların yüzde 80'inin mali destek programı öncesi ayrı bir Ar-Ge birimi yoktur. Mali desteğin kullanılmasıyla birlikte firmaların yüzde 25'i mali destek sonrası ayrı bir Ar-Ge birimi kurmasına rağmen mali desteğin ayrı bir Ar-Ge birimi kurulumuna etkisinin olduğunu belirten firmaların oranı yüzde 32,4'tür (Œekil 36). Ayrıca mali desteğin Ar-Ge alanında niversite ya da araŒtırma merkeziyle iŒbirliđine de etkisi olmadığı grlmektedir. Mali destek öncesinde firmaların yüzde 94,3' Ar-Ge alanında niversite ya da araŒtırma merkeziyle iŒbirliđi yapmamaktadır. Bu firmaların yüzde 84,8'i de mali destekten sonra da iŒbirliđi yapmadığını belirtmiŒtir (Œekil 37).

Œekil 36: Mali desteğin ayrı bir Ar-Ge birimi kurulumuna etkisi, 2014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 37: Mali desteğin niversite ya da araştırma merkeziyle işbirliğine etkisi, 2014

3.3 Destek telif hakkı/patent/tescil ve kalite belgesi alanlarında da etkili olmuştur. Firmaların yüzde 45,7'si ana faaliyet ürünlerine ya da hizmetlerine ilişkin telif hakkı/patent/tescilleri olduğunu belirtirken, yüzde 54,3' telif hakkı/patent/tescillerinin olmadığını belirtmektedir. Ankete katılan firmaların yüzde 74,3' destek yılından sonra telif hakkı/patent/tescil aldđını ifade etmektedir (Şekil 38). Telif hakkı/patent/tescil sayısını artırmak için desteğe başvuran tüm firmaların yüzde 50'si destekle birlikte bu amaçlarını gerçekleştirdiklerini belirtmektedir (Tablo 7). Mali desteğin etkisiyle kalite belgesi sahibi olan firmaların oranı yüzde 25,7'dir.⁸

46

Şekil 38: Telif hakkı/patent/tescil alma durumu, 2014

4. Hem anket verileri hem de ekonometrik analizlere göre firmalar mali destekle birlikte çalışan sayılarını arttırabilmiştir; ayrıca mesleki bilgi ve tecrübe açısından yeterli personel eksikliğini gidermede de desteğin etkisi olmuştur. Kadın alışan sayısını arttırmayı hedefleyen firmalar bu ihtiyaı giderebilmişlerdir.

⁸ En çok sahip olunan kalite belgesi yüzde 20 oranla ISO 9001'dir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

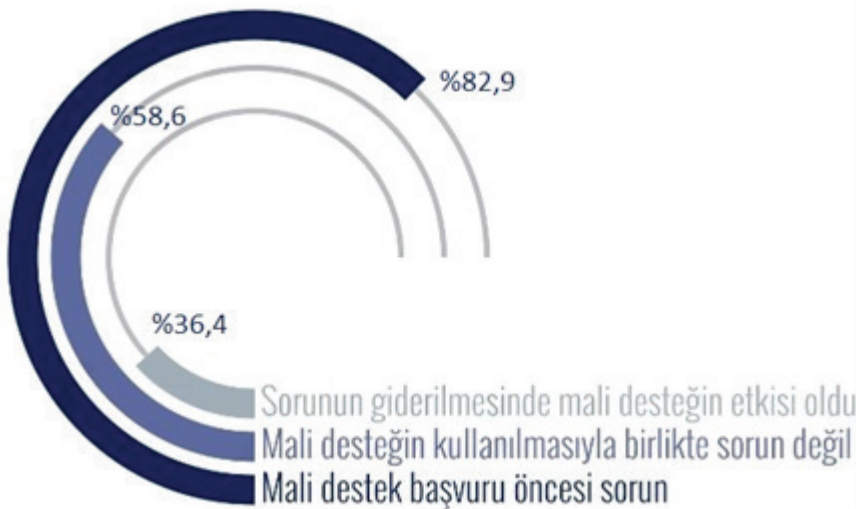
4.1 Mali destek programı öncesinde personel eksikliğinden Őikyet eden firmaların oranı yüzde 54,3'tür. Őikyet eden bu firmaların yüzde 31,6'sı desteği kullanmalarıyla birlikte personel yetersizliği sorununun büyük ölçüde giderildiğini ifade etmektedir. Bu firmaların yüzde 58,1'i personel yetersizliğinin giderilmesinde mali desteğin etkisi olduğunu söylemektedir (Şekil 39). GBS idari verileri kullanılarak yapılan analizler de mali desteğin çalışan sayısını artırdığını göstermektedir ve bu etki küçük ölçekli firmalar için daha yüksek ve istatistiksel olarak sağlamdır (Tablo 9). Firmaların yüzde 82,9'u destek başvurusu öncesinde mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliğinin sorun olduğunu belirtirken, mali desteğin kullanılması ile birlikte bu sorunun azaldığı (yüzde 58,6) grlmektedir (Şekil 40).

Şekil 39: Mali desteğin personel eksikliğine etkisi, 2014

47

Şekil 40: Mali desteğin mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliğine etkisi, 2014

4.2 **Kadın istihdamını veya çalışanlarının ortalama ücretlerini artırmak için desteğe başvuran firmaların bu beklentisi destek sayesinde karşılanmıştır.** Firmaların yüzde 60'ı kayıtlı çalışan sayısını artırmak için desteğe başvurduğunu belirtirken; bu firmaların yüzde 85,7'si destek sonucunda kayıtlı çalışan sayısını

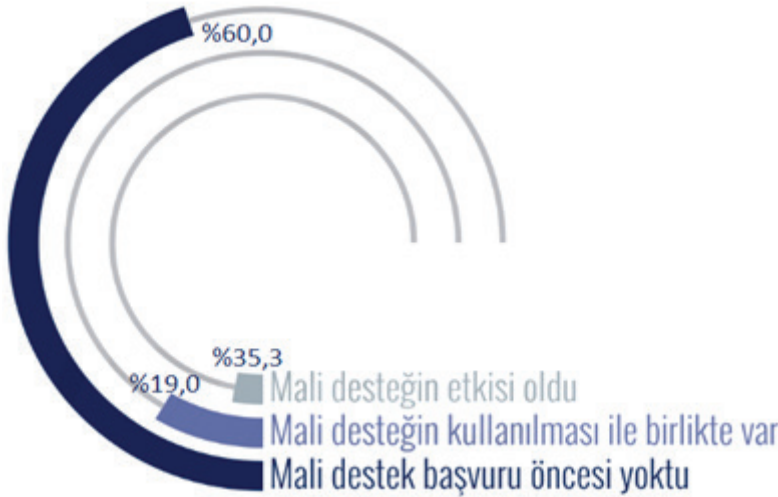
Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

artırdığını belirtmektedir. alışanlarının ortalama ücretini artırmak isteyen tüm firmaların destek sayesinde çalışanlarının ortalama ücretlerini de artırdığı grlmektedir (Tablo 7).

5. Firmalar destek sonrasında uluslararası rekabet gclerini artırdıklarını belirtmişlerdir; ancak destek öncesinde ihracat yapmayan firmaların büyük çoğunluğu destek sonrasında da ihracat yapamamaktadır. Desteğin destek öncesi ihracat yapan firmaların ihracat değerine önemli bir etkisi olmadığı, ancak bazı firmaların ihracat destinasyonu çeşitlendirmesine fayda sağladığı grlmektedir.

5.1 Mali destek öncesi ihracat yapmadığını belirten firmaların (yüzde 60) yalnızca yüzde 19'u destek sonrasında ihracat yaptıklarını, bu firmaların da ancak yüzde 35,3' ihracatın mali destek kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Mali desteğin kullanılmasına rağmen ihracat yapmayan firmalar, ihracat yapmama nedenlerini, dış piyasa hakkında bilgilerinin olmaması (yüzde 17,1), üretim teknolojilerinin yetersiz olması (yüzde 11,4) ve ürettikleri ürünlerin dış ticaretinin mümkün olmaması (yüzde 8,6) olarak göstermektedir. Destek öncesinde ihracat yapan firmalar için ise desteğin ihracat değerini artırmak üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, GBS idari verileri üzerinden yapılan analizlerde grlmektedir.

şekil 41: Mali desteğin ihracat performansına etkisi, 2014

5.2 İhracata yönelik teknolojilerini artırmak isteyen firmaların (yüzde 31,4) yüzde 69,2'si destek sayesinde ihracata yönelik teknolojilerini artırdığını ifade etmektedir. Uluslararası rekabet gücünü artırmak için desteğe başvuran firmaların yüzde 72,7'si rekabet gclerini destek sayesinde artırdıklarını belirtirken; ihracat yaptıkları ülke sayısını artırmak isteyen firmaların yüzde 50'si destekle birlikte ihracat yaptıkları ülke sayısını artırdıklarını belirtmektedir. İhracat destinasyon çeşitliliğinin destek kanalı ile artırdığı yapılan saha görüşmeleri ile de teyit edilmiştir.

6. Firmaların büyük kısmı desteğe başvurma sebepleri ile destekle birlikte elde ettiği sonuçları karşılaştırdığında desteğin olumlu etkisini görmüştür (Tablo 7); bu durum özellikle verimlilik, bölgesel rekabet gücü ve ürün kalitesi artışları için geçerlidir.

6.1 Firmaların en çok verimliliklerini artırmak için desteğe başvurdukları grlmektedir (yüzde 91,4). Mali desteğe başvuru nedenleri incelendiğinde firmaların yüzde 82,9'u bölge içerisindeki rekabet gücünü artırmak için desteğe başvurduklarını belirtirken; yüzde 80'i ürün kalitesini artırmak için, yüzde 54,3' de satış tutarlarını artırmak için desteğe başvurduklarını belirtmektedir. Verimliliklerini artırmak

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

amacıyla desteğe başvuran firmaların yüzde 93,8'i, bölge içerisindeki rekabet güçlerini artırmak isteyen firmaların yüzde 93,1'i, ürün kalitesini artırmak için başvuran firmaların ise yüzde 85,7'si desteğin olumlu etkisini gördüklerini belirtmektedir (Tablo 7).

6.2 Firmaların görece daha küçük bir kısmının desteğe başvururken ihracata yönelik hedefleri bulunmaktadır; ihracata yönelik bazı alanlarda desteğin olumlu etkisi sınırlı olmuştur. Firmaların yüzde 37,1'i ihracata yönelik teknolojiyi artırmak, yüzde 22,9'u ise ihracat kapasitesini, gelirini veya ihrac edilen ülke sayısını artırmak için desteğe başvurmuştur. Desteğin ihrac edilen ürün sayısına yönelik olumlu etkisinin olduğu (yüzde 77,8), ancak ihracat gelirini artırmaktaki olumlu etkisinin sınırlı kaldığı görölmektedir (yüzde 25) (Tablo 7).

Tablo 7: Mali desteğe başvuru nedenleri ve desteğin o alanda olumlu etkisi olduğunu düşünenlerin oranı, 2014

Desteğe başvuru nedenleri	%	Desteğin olumlu etkisi %
Firmanın verimliliğini artırmak	91,4	93,8
Firmanın bölge içerisindeki rekabet gücünü artırmak	82,9	93,1
Firmadaki ürün kalitesini artırmak	80,0	85,7
Firmada kayıtlı çalışan sayısını artırmak	60,0	85,7
Satış tutarlarını artırmak	54,3	78,9
Firmanın ulusal rekabet gücünü artırmak	42,9	73,3
Firmadaki yeni ya da önemli ölçüde geliştirilmiş ürün ve hizmet sunumunu artırmak	37,1	61,5
Firmadaki ihracata yönelik teknolojiyi artırmak	37,1	69,2
Firmanın uluslararası rekabet gücünü artırmak	31,4	72,7
Firmanın tanınırlık ve itibarını artırmak	31,4	72,7
Firma içerisinde proje kültürü oluşturmak	28,6	80,0
İhrac edilen ürün sayısını artırmak	25,7	77,8
İhrac edilen ülke sayısını artırmak	22,9	50,0
İhracat kapasitesini artırmak	22,9	62,5
İhracat gelirini artırmak	22,9	25,0
Firmada çalışan kadın sayısını artırmak	14,3	100,0
Firmanın diğer kuruluşlarla bağlantı ve işbirliği gücünü artırmak	14,3	80,0
Yurtiçi ve yurtdişi fuarlara katılımı artırmak	14,3	40,0
Firmadaki çalışanların ortalama ücretlerini artırmak	11,4	100,0
Telif hakkı/patent/tescil sayısını artırmak	11,4	50,0
Firmanın kurumsal yönetimini (meslek içi eğitim, organizasyonel yönetim, proje yönetimi, vb.) artırmak	8,6	33,3

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 8: Mali desteğin firmaların büyümesi önündeki engellere etkisi, 2014

	Mali destek başvurusu öncesi sorun vardı (%)	Mali desteğin kullanılması ile birlikte sorun var (%)	Fark
Finansmana erişim sorunu	57,1	20,0	-37,1
Teknolojik kapasite yetersizliği	57,1	25,0	-32,1
Mesleki bilgi ve tecrübe açısından personel yetersizliği	82,9	58,6	-24,2
Rakip firmalarla rekabet edememe sorunu	54,3	31,6	-22,7
Sayı açısından personel yetersizliği	54,3	57,9	3,6
Müşteri yetersizliği ve onlara ulaşamama durumu	31,4	36,4	4,9
Hammadde ve ara malına erişime ilişkin sorunlar	28,6	70,0	41,4

7. Desteğin proje bazlı verilmesi, firmaların desteğe başvurmalarındaki en önemli etkindir. Ajanstan alınan destek, projenin gerçekleşen bütçesinin minimum yüzde 10'unu, ortalama olarak ise yüzde 39,1'ini oluşturmaktadır. Saha görüşmelerinde firmalar Ajans desteklerinin diğer desteklere kıyasla daha yüksek miktarlı olduğunu ve bu nedenle daha yüksek maliyetli yatırımları yapmalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Ancak ankete göre desteğin proje bazlı verilmesi, desteğin uygunluk kriterleri ve proje başvurularının değerlendirme sürecinin firmaların desteğe başvurmasındaki en büyük etkenler olduğu grlmektedir. Firmaların yüzde 71,4' desteğin proje bazlı verilmesinin mali destek programını cazip kıldığını belirtirken; yüzde 60'ı desteğin uygunluk kriterlerinin, yüzde 51,4' proje başvurularının değerlendirme sürecinin mali destek programını cazip kıldığını belirtmektedir. Yüzde 37,1 ile istenen teminatlar destek programına başvurmada en düşük neden olarak grlmektedir (şekil 42).

şekil 42: Firmaların mali desteğe başvurmasına etken olan nedenler, 2014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

8. Ankete katılan firmaların yüzde 51,4 destek programından danışmanlar veya firma çalışanları sayesinde haberdar olmuşlardır. Firmaların büyük çoğunluğu (yüzde 76,5) desteğe de danışman yardımı ile başvurmuştur. Firmaların yüzde 40ı ise ajanstan gelen e-posta yoluyla destekten haberdar olduklarını belirtmektedir. En düşük oranla (yüzde 5,7) ajansın afiş, broşür ve diğer basılı dokümanları sayesinde destek programından haberdar olduğu grlmektedir (şekil 43).

şekil 43: Destek programından haberdar olunan kaynaklar, 2014

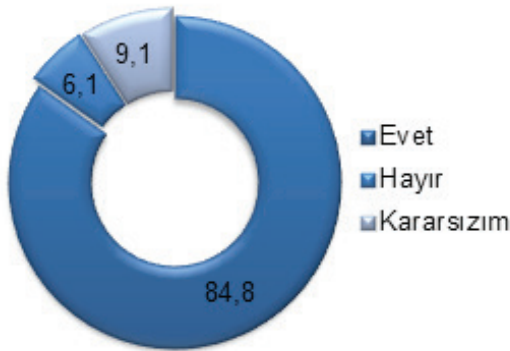
9. Firmaların büyük kısmı desteğe yeniden başvurmayı düşünmektedir; bunun en büyük nedeni desteğin planlanan yatırımları etkin şekilde gerçekleştirmeye katkı sağlamasıdır.

51

9.1 Genel olarak, firmaların yüzde 84,8'i ajans desteğine tekrar başvurmayı düşünmektedir (şekil 44). Mali desteğe tekrar başvurmayı dşnmelerindeki en önemli neden, desteğin planlanan yatırımları etkin bir şekilde gerçekleştirmelerine katkı sağlamasıdır (şekil 45). Bu görüşler destek alan firmalarla yapılan saha görüşmelerinin tümünde de teyit edilmiştir.

9.2 Ajans desteğine tekrar başvurmayı düşünmeyen tüm firmalar desteğin, yatırımları üzerinde etkili olduğunu, fakat bürokratik zorluklar yaşadıkları için tekrar başvurmayı düşünmediklerini belirtmektedir.

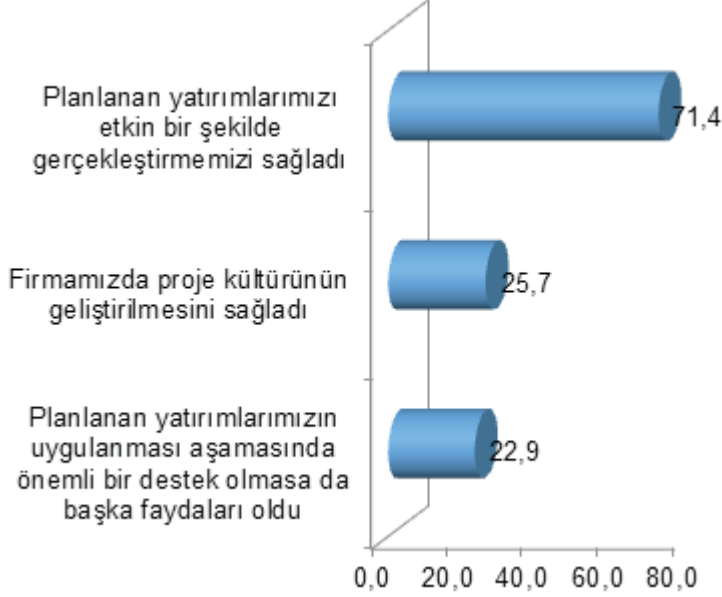
şekil 44: Ajans desteğine tekrar başvurma durumu, 2014

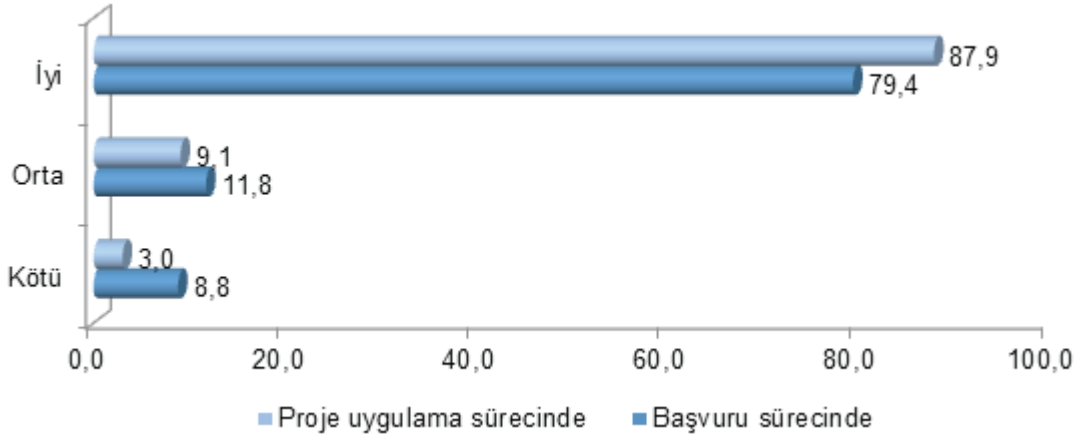
Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 45. Ajans desteğine tekrar başvurma nedeni, 2014

10. Firmaların büyük çoğunluğunun hem başvuru sürecinde hem proje uygulama sürecinde ajans çalışanlarıyla iletişim düzeylerinin iyi olduğu görülmektedir (Şekil 46). Firmaların büyük çoğunluğunun (uygulama sürecinde yüzde 87,9'unun, başvuru sürecinde yüzde 79,4'ünün) hem başvuru sürecinde hem proje uygulama sürecinde ajans çalışanlarıyla iletişim düzeylerinin iyi olduğu görülmektedir.

Şekil 46. Ajans çalışanlarıyla iletişim düzeyi, 2014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 9: 2014 yılı Farkların farkı Modelleri⁹

	Çalışan sayısı			Net satışlar			Üretkenlik					İhracat				
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)	(14)	(15)	(16)
d*uygulama	0.121*	0.199**	0.208	0.116	0.184	0.247*	0.384	0.155	0.0597	0.0172	0.0733	0.0731	0.207	0.234	-5.427*	0.207
	(0.0701)	(0.0897)	(0.148)	(0.0710)	(0.111)	(0.142)	(0.239)	(0.110)	(0.0916)	(0.117)	(0.196)	(0.0921)	(0.581)	(-1.098)	(-3.129)	(0.581)
orta*d*uygulama		-0.214				-0.0493				0.179				-0.929		
		(0.168)				(0.271)				(0.221)				(-1.293)		
imalat*d*uygulama			-0.0877				-0.235				-0.0146				5.887*	
			(0.174)				(0.279)				(0.230)				(-3.187)	
Gözlem sayısı	289	289	289	289	299	299	299	299	289	289	289	289	94	94	94	94
R-kare	0.344	0.357	0.361	0.349	0.315	0.337	0.324	0.360	0.130	0.144	0.131	0.150	0.206	0.321	0.334	0.206
Firma sayısı	153	153	153	153	156	156	156	156	153	153	153	153	56	56	56	56

Tüm modeller panel sabit etkiler (fixed effects) model sonuçlarını vermektedir. Tüm modellerde öz kaynaklar, firma büyüklüğü, yaş, sektörü ve bulunduğu il kontrol edilmiştir ve sabit bulunmaktadırlar. İhracat modellerinde ayrıca Yi-ÜFE bazlı reel efektif döviz kuru kontrol edilmiştir ve sabit bulunmaktadırlar. Parantez içinde standart hatalar verilmektedir.*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

⁹ 2013 ve 2015 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Model detayları ve uygulama öncesi eğilim incelemesi için EK 2: Farkların Farkı Yöntemi bölümüne bakınız.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

5. Program Uygulamasına Yönelik Tespit ve öneriler

5.1 zet Sonuçlar

Her iki destek için yapılan analiz ve görüşmelerden elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Sonuç 1. Hem 2011, hem de 2014 için mali destekler, firmaların ihtiyaçlarına hitap eden konularda açılmıştır ve destek alan firmaların destek konusu ile ilgili bir şikâyeti bulunmamaktadır. Bu anlamda destek alanları firmaların ihtiyaçlarına yönelik olarak belirlenmiş gibi görünmektedir.

Sonuç 2. Destek alan firmaların üretim süreçlerinde verimlilik, hız ve kalite gibi alanlarda iyileşmeler söz konusudur. Firmaların aldığı lazer kesim, tel çekme, çivi ve presleme gibi makineler firmalarda elle gerçekleşen veya bu makinelere sahip diğer firmalara yaptırılan aşamalarda otomasyona geçiş ve sürecin firma içerisine alınmasını sağlamıştır. Bu sayede firmalar söz konusu üretim süreçlerini daha düşük maliyetle gerçekleştirebilmiş ve verimlilikleriyle kapasitelerini arttırabilmiştir. Ayrıca söz konusu süreçlerin firma içerisinde yapılması firmaların daha hızlı üretim yapmalarına neden olmaktadır. Son olarak, firmaların üretim süreçlerinin bir kısmı için temin ettikleri bu ürünler daha nitelikli ürün üretmeleri açısından etkilidir. Örneğin, lazer kesim makinesinin temini ile diğer üretim aşamalarının da lazerle yapılması ve önceden bulunmayan tipte ürünlerin üretilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum daha kaliteli ürünlerin üretilmesiyle farklı pazarlara girişi de sağlamaktadır.

Sonuç 3. Sonuçlar, desteklerin büyük ölçüde projelendirilmiş yatırımları destek olmadan da yapabilecek mali yeterliliğe sahip firmalara yönelik olarak verildiğini göstermektedir. 2014 yılında verilen destekler çalışan sayısını ve satışları, özellikle küçük ölçekli firmalar için kısıtlı da olsa olumlu etkilemiş gibi görünmektedir. 2011 yılı için ise anlamlı bir etki bulunamamıştır. Saha görüşmelerinde ifade edilen olumlu etkinin ekonometrik analizde görülmemesi, desteğin yokluğunda da yüksek performans gösterebilecek firmaların desteklemek için seçilmiş olması ile ilişkilendirilebilir. Bu anlamda, 2014 yılında desteklenen firmaların, 2011 yılına kıyasla daha etkin bir şekilde seçilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, desteğin etkisinin en fazla ‘hızlandırıcı’ olmasına neden olmaktadır. Diğer bir deyişle, firmaların büyük bir kısmı destek olmadan da yatırımları yapabilecek durumda iken, mali destek yatırımın zkaynak ve/veya kredi olanakları bakımından görece kısıtlı firmalar için daha erken bir tarihte yapılabilmesini sağlamaktadır. Diğer firmalar için destek, yatırım maliyetinin bir kısmını kamunun üstlenmesini sağlamakla birlikte, ekonomik olarak bir etkiye sebep olmuyor gibi görünmektedir. Anket sonuçları ve görüşmeler de bu sonuçları destekler niteliktedir.

Sonuç 4. Bu düşük etkinin istisnası, ihracat yapan firmalar için ihracat destinasyon ülkelerin çeşitlendirilmesine yönelik etkilerdir. Hali hazırda ihracat yapabilen firmalar makine altyapısını destek sayesinde iyileştirecek kalite beklentisi daha yüksek olan, rneğin Batı veya Uzakdoğu lkeleri gibi, farklı pazarlara aılabılmışlardır. Bu tür makine yatırımları genellikle insan hatasını ortadan kaldıran otomasyon makinelerini içermektedir.

Sonuç 5. Hali hazırda mali açıdan kısıtlandıkları için mali desteğe başvuran bu firmalar, aslında destekten en yüksek faydayı görebilecek firmalardır; ancak bu firmalar yeterli niteliğe sahip personelleri veya danışmanlık desteği için ayıracak btcelerinin olmamasından dolayı proje yazımı aşamasında diğer firmalar kadar başarılı olamamakta ve daha yüksek oranda elenmektedir. Buna ek olarak, desteğe hak kazanmış olsalar bile Ajans tarafından destek ödemesinin yapılabilmesi için ilgili makinenin firmada kurulu ve çalışır durumda olmasının yanı sıra, ilgili hesapta da makine bedelinin yüzde 50’sinin mevcut halde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle, mali kısıtı bulunan firmalar ya kredi çekmek ya da başka kaynaklar kullanarak ilgili hesapta makine bedelinin yarısını bulundurmak zorunda kalmaktadır. Bunu yapamayacak durumda olan firmaların destekten faydalanması da mümkün olmamaktadır. Mali açıdan kısıtlı olup bu kısıttan ancak

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

daha büyük pazarlara açılarak kurtulabilecek bazı firmaların, yeni bir pazar buldukları halde ekipman yatırımı maliyetini karşılayamadıkları için önemli ölçüde müşteri ve gelir kaybına uğradıkları görülmüştür.

Sonuç 6. Firmalarla yapılan görüşmelere göre, firmaların ana üretim alanları dışında kalan yatırımlar mali destek olmadan yapılması düşünülmeyen ve/veya mümkün olmayacak yatırımlar olmaktadır. Bu durumun en önemli rneği yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlardır. Görüşülen firmaların büyük bir kısmı, üretim maliyetini önemli ölçüde düşürdüğü ve ek gelir kaynağı elde etmeyi sağladığı için güneş panelleri gibi yenilenebilir enerji yatırımlarını planlamaktadır. Ancak ana üretim alanları ile ilgili yatırımlara kaynak ayırmak durumunda olmaları, bu yatırımlara ayrılabilir kaynakları kısıtlamaktadır. Dolayısıyla firmaların büyük bir kısmı, bu tür yatırımları ancak mali destekler kapsamında gerçekleştirebileceklerini ifade etmektedir. Bu anlamda özellikle yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik bir mali destek programı beklentisi oldukça yüksek gibi görünmektedir.

Sonuç 7. İhale sürecine yönelik sorunlar hem destek oranının fiili olarak daha düşük olmasına hem de bu alanda yeterli insan kaynağı olmayan firmaların destekten yararlanamamasına neden olmaktadır. Özel sektör firmaları yaptığı hammadde ve makine-teçhizat alımlarını genellikle ilgili yöneticinin pazar koşulları ve geçmiş deneyimlerini göz önünde bulundurarak aldığı anlık kararlarıyla gerçekleştirmektedir. Bu nedenle firmaların makine alımıyla ilgili ihale süreçlerine (zellikle teknik ve idari şartname yazımına) ilişkin bir kapasite ve deneyimi söz konusu olmayabilmektedir. Bu tip firmalar desteğe başvuru aşamasında hazırladıkları şartnamelerde gereksinimlerini yeterince detaylandıramadıkları için, kendi belirledikleri maliyetlerle OKA'nın şartnameyi esas alarak belirlediği maliyetler arasında ciddi farklılıklar oluşmaktadır. Bu durum, firmalar için fiili destek oranını düşürdüğünden, bazı firmaların (zellikle mali yeterliliği zayıf olanların) dışlanmasına neden olmaktadır.

Sonuç 8. Bazı durumlarda firmalar yeterince bilgi ve deneyimlerinin bulunmadığı ve bu anlamda görece riskli alanlarda yatırım yapmak amacı ile OKA desteklerini kullanabilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak projenin teknik açıdan uygun ve başarılı olma potansiyeli olmasına rağmen pazar koşullarının belirsizliği nedeni ile getirisi düşük olabilmektedir.

Sonuç 9. Destek alan firmalar için bürokratik işlemlerin uzunluğu ve fazlalığı önemli bir şikayet konusudur; ancak destek miktarı ve ödemelerin düzenli olması bakımından OKA destekleri tercih edilmektedir. Yapılan görüşmelerde Ajans destekleriyle diğer kamu kurumlarının (KOSGEB, Ekonomi Bakanlığı vb.) destekleri kıyaslandığında Ajans desteklerindeki prosedürünün daha detaylı olduğu belirtilmiştir. Ancak diğer kurumlarda yapılan demeler daha düzensizdir. Ajans desteklerinde yapılacak demeler proje başlangıcında planlanırken, diğer kurumlardaki gerçekleşen demeler gerçekleşen harcamayla farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca düzenlenen ankete göre en yoğun olarak kullanılan diğer kurum desteği KOSGEB'in destekleridir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

5.2 Destek Programı Uygulaması İçin Öneriler

5.2.1 Görece Hızlı Gerçekleştirilebilecek Öneriler

Öneri 1. Firmaların teknik şartname yazma kapasitesinin geliştirilmesi

Firmaların makine alımı ve destek ödemelerinde karşılaştıkları zorluklar temel olarak teknik şartnamenin hazırlanmasında yapılan hatalara dayanmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için iki ayrı uygulama yapılabilir. Bu uygulamalardan ilki, başvuru rehberinde **bir iyi, bir de kötü teknik şartname örneğinin firmalara sunulmasıdır**. Buna ek olarak rehberde sıkça karşılaşılan problemler kısmı oluşturularak teknik şartnamede yapılan önemli hatalar üzerinde durulabilir. İkinci bir uygulama da, başvuru sürecinde yapılan toplantı ve eğitimlerin içinde teknik şartname hazırlanması konusu üzerinde özellikle durulması olabilir. Bu aşamada alınacak ekipmanın teknik özelliklerinin tanımlanmasında tedarikçinin yapılacağı muhtemel firmalar ile teknik detayların teyit edilmesi firmaların aradıkları ürünün teknik özelliklerini daha detaylı belirtmelerini sağlayabilir. Böylelikle firmaların teknik şartnameyi istedikleri makinenin özelliklerini tam olarak tanımlayabilecekleri şekilde oluşturmalarının önü açılmış olacaktır. Sonraki aşamada OKA'nın teknik özellikleri en doğru şekilde tanımlanmış makine üzerinden fiyat araştırması yapması mümkün olacaktır; böylelikle fiili destek oranının düşmesinin önüne de geçilebilir.

Öneri 2. Mali destek programı değerlendirmesinin ikinci aşama sonuçları sonrasında bütçe ile proforma faturalar arasında önemli farklar olduğu durumlarda firma ile Ajans arasında bir müzakere aşamasının eklenmesi

Destek alan firmaların mali destekler hakkındaki temel şikayetleri, fiili durumda mali desteğin mevcut yatırımın belirtilenden daha düşük bir kısmını karşılamaıdır. Yukarıda belirtildiği gibi bu durum büyük ölçüde firmaların satın almak istedikleri makinenin teknik özelliklerini yeterince detaylı belirtmemesinden kaynaklanmaktadır. Öneri 1 bu sorunu bir ölçüde çözebilir; ancak özellikle destek programı başvurusu konusunda daha az deneyimli veya küçük ölçekli olan firmaların bu tür hatalar yapmaları kaçınılmaz olabilmektedir. Bu sorunu ortadan kaldırmak için destek miktarlarının belirlenmesinde aşağıdaki gibi bir yol izlenebilir:

- Ajans, değerlendirme sonuçlarına göre firmaları sıralar.
- Firmalar tarafından talep edilen destek tutarlarının toplam destek bütçesine ulaştığı en son firmaya kadar olan firmalar asil, değerlendirme puanı 65'in üzerinde olan diğer firmalar ise sıralı halde yedek olarak açıklanır. Ancak bu aşamada destek miktarları belirlenmeyecektir.
- İkinci aşama sonuçları sonrasında bütçe ile proforma faturalar arasında önemli farklar olduğu durumlarda firma ile Ajans arasında bir müzakere aşaması eklenir:
  - Bu aşamada bu farkın nedenleri incelenir,
  - Fark, firmaların almak istedikleri makineyi tanımlama hatalarından kaynaklanıyorsa görüşmeler ve Ajans personelinin de desteği ile sorun çözümlenir.
  - Fark bu tür bir hatadan kaynaklanmıyorsa Ajans'ın başlangıçta belirlediği destek miktarı üzerinden devam edilir.
- Bütçe revizyonu ile birlikte daha fazla sayıda firmaya destek verilmesi mümkün olduğu takdirde, sıralı yedek listesi üzerinden firmalar yine aynı yöntem kullanılarak desteklenmeye devam edilir.

Böylelikle destek alan firmalar için en önemli görülen bu sorun, ikinci aşama sonuçları ile destek miktarları belirlenmesi arasına eklenecek bir aşama konularak çözülebilir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Öneri 3. Yenilenebilir enerji yatırımlarına yönelik destek programı açılması

Çağrı alanları içinde yer almasına rağmen bugüne kadar sınırlı sayıda firma yenilenebilir enerji konusunda desteğe başvurmuş ve bu alanda proje yürütmüştür. Firma sayısındaki düşüklüğün önemli nedenlerinden biri yenilenebilir enerji alanının özellikle incelenen mali destek dönemlerinde yatırımcılar tarafından yeterince tanınmıyor olmasıdır. Ancak gerek teknolojik gelişmelerin, gerekse hükümetin yerli ve yenilenebilir enerji kaynakları öncelikli politikalarının bu alandaki yatırımları cazip kılmasıyla birlikte firmaların bakış açıları da önemli ölçüde değişmiştir. Sahada yüz yüze yapılan görüşmeler, firmaların yenilenebilir enerji yatırımlarını yalnızca enerji maliyetlerini düşüren yatırımlar olarak değil, üretilen enerjinin fazlasının sisteme geri satılmasıyla birlikte gelir yaratan bir yatırım olarak da gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, OKA tarafından açılacak destek programlarında yenilenebilir enerjiye yer verilmesi bir taraftan firmaların beklentilerini karşılarken diğer taraftan da hükümet politikalarıyla uyumlu bir görünüm sunacaktır.

Öneri 4. Desteğe hak kazanan projelerin seçiminde yatırımın beklenen etkisinin göz önünde bulundurulması

Projelerin değerlendirilmesinde bağımsız değerlendiricilerin pazar koşullarını da göz önüne alan bir değerlendirmede bulunması, firmaların özellikle riskli yatırımların finansmanı için (bkz. Sonuç 8) Ajans desteklerini kullanmasının önüne geçmeye yardımcı olacaktır. Bağımsız değerlendiricilerin bu alanda deneyim ve birikime sahip olması bu açıdan önemli olmaktadır.

Öneri 5. Firma seçiminde ve/veya destek oranlarında firmaların finansal durumlarının da göz önüne alınması

Firmaların sadece proje başvurusunda verilen bilgilere göre değerlendirilmesi, diğer temel koşulları eşit firmalar arasında mali yeterliliği iyi olan ve/veya aldığı danışmanlık desteği alanları öne geçirmektedir. Bu durum, daha önce de belirtildiği üzere destek almasa da aynı konudaki yatırımını birkaç yıl içinde yapmayı planlayan firmaların destek alabilmesini sağlarken, mali destek olmadan bu yatırımı yapamayacak firmaların çoğunlukla elenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle destek verilen firmaların seçiminde cari oran, likidite oranı ve nakit oranı gibi mali yapıya ilişkin göstergelerin de dikkate alındığı bir değerlendirme sistemi gerekmektedir. Söz konusu sistem iki şekilde tasarlanabilir:

Sürdürülebilirlik, ilgililik gibi kriterlerin yanına “mali yeterlilik/gereksinim” şeklinde mali yeterliliği zayıf firmaların daha yüksek puan alacağı bir değerlendirme kriteri eklenmesi,

Firmaların mali yeterliliğine göre değişen eş finansman oranlarının uygulanması (örneğin; mali yeterliliği zayıf olan firmalar için eş finansman oranının artırılması)

Bu sayede desteğe duyarlılığı yüksek firmalara yönelik bir pozitif ayrımcılık oluşturularak Ajans desteğinin bu firmaları daha çok kapsamaya sağlanacaktır.

5.2.2 Görece Uzun Dönemde Hayata Geçirilebilecek Öneriler

Öneri 6. Farklı ödeme şekilleri opsiyonu sunulması

Firmalar mali destek olmadan yaptıkları makine-teçhizat alımlarını genellikle bir bölümü taksitli olacak şekilde gerçekleştirmektedir. Firma bir kısmını peşin ödediği makinenin üretime sağladığı katkıyla ödeme sürecini gerçekleştirmektedir. Ancak Ajans desteklerinde ödemenin peşin olarak ve tek seferde yapılması firmaları mali açıdan zorlamaktadır. Bu açıdan firmalara proje uygulama süresi içerisinde taksitli ödeme imkanının sunulması veya makinenin leasing yoluyla alımına izin verilmesi bu süreci kolaylaştırıcı bir adım olacaktır. Bu tip ödeme yöntemlerinde alınan makinenin ödemelerinin yapılmaması veya satılması gibi risklerin bertaraf

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

edilmesi için Ajans ile destek alan firma arasında böyle bir durumda verilen tüm desteğin geri ödenmesi gerekeceği Şeklinde bir sözleşme imzalanması söz konusu olabilir.

neri 7. Tamamlayıcı destek ve/veya diğer desteklerle eşgüdüm sağlanması

Ajans tarafından sağlanan desteklerde sadece proje uygulama dönemindeki süreçlere odaklanılmaktadır. Ancak bu destekle ilgili personelin ihtiyaç duyabileceği eğitim ve sonraki süreçlerde firmanın ihtiyaç duyabileceği danışmanlık desteğinin de sunulması alınan desteğin daha etkili olmasını sağlayacaktır. Bu açıdan Ekonomi Bakanlığı'nın sunduğu URGE destekleri dikkate alınabilir. Ayrıca Ajans desteklerinin kurgulanmasında diğer kurum destekleri göz önüne alınarak aynı konuda alternatifi bulunan alanlardan kaçınılmalıdır. Bölgede sağlanan tüm destekler göz önüne alınarak destek imknının en zayıf olduğu alanlar tespit edilip bu alanlara odaklanılmalıdır.

neri 8. Ortak bir sistem kullanılarak bürokrasinin azaltılması

Firmalara ait birçok bilgi ve belge elektronik ortamda kayıtlıdır. Buna karşın söz konusu belgelerin farklı kurum ve kuruluşlardan ayrı ayrı temin edilip Ajans'a sunulması firmalar için büyük bir külfet getirmektedir. Bunun yerine KAYS'ın da iŐlevselliđini artırmak amacıyla gerekli belgelerin otomatik olarak temin edilmesini sağlayacak bir sistem oluşturulabilir. Bu kapsamda Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın Girişimci Bilgi Sistemiyle KAYS'ın entegre edilerek firmalara ilişkin birçok bilginin temin edilmesi bürokratik işlemlerin azalmasını sağlayacaktır. Ayrıca Ajans'ın standart olarak talep ettiği belgeleri sunan kurumlarla yapılacak protokollerle bu belgelerin temini de kolaylaşacaktır.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

EKLER

EK 1: Mali Destek Başvuru Süreci ve Değerlendirme Kriterleri

Ajansa yapılan başvuruların incelenmesi süreci iki aşamadan oluşmaktadır.

1. Aşama- Ön inceleme:

Ön inceleme sürecinde sadece zamanında teslim edilen projeler değerlendirilir. Bu aşamada kendi içerisinde idari ve uygunluk kontrolü olarak ikiye ayrılır.

İdari kontrolde; başvurular öncelikle şekil açısından uygunluk kontrolüne tabi tutulur. Bu kapsamda hazırlanan “İdari Kontrol Listesi”nde yer alan kriterlerin yerine getirilip getirilmediğine ilişkin kontrol sağlanır ve herhangi bir eksikliğin olması durumunda bu eksikliğe göre başvurular reddedilebilir ve değerlendirmeye alınmaz. Kriterleri gösterir söz konusu liste mali desteklere ilişkin OKA internet sitesinde belirtilen başvuru rehberinde bulunmaktadır.

(<http://oka.org.tr/Documents/StandartBasvuruRehberi27092011KOBi.pdf>,

http://oka.org.tr/Documents/0StandartBasvuruRehberi_2014_KOBi.pdf).

Uygunluk kontrolünde; her iki mali desteğe ilişkin başvuru rehberinde yer alan listeye göre başvuru sahibi ve ortaklarının kriterlere uygunluğu kontrol edilir.

(<http://oka.org.tr/Documents/StandartBasvuruRehberi27092011KOBi.pdf>,

http://oka.org.tr/Documents/0StandartBasvuruRehberi_2014_KOBi.pdf).

Bu aşamadan sonra ön incelemeyi geçen başvurular değerlendirme işleminin sonraki safhalarına geçecektir.

2. Aşama – Teknik ve Mali Değerlendirme:

Proje teklifleri bütçe de dâhil olmak üzere, yukarıda anılan başvuru rehberinde yer alan Değerlendirme Tablosundaki kriterlere göre değerlendirilecektir.

(<http://oka.org.tr/Documents/StandartBasvuruRehberi27092011KOBi.pdf>,

http://oka.org.tr/Documents/0StandartBasvuruRehberi_2014_KOBi.pdf).

Söz konusu değerlendirme tablosu ana bölümler ve alt bölümlerden oluşmaktadır. Değerlendirme tablosundaki ana bölümler; “mali kapasite ve işletme kapasitesi(20 puan)”, “ilgililik(25 puan)”, “yöntem(30 puan)”, “sürdürülebilirlik(15 puan)” ve “bütçe ve maliyet etkinliği(10 puan)” başlıklarından oluşmakta ve her biri alt bölümlere ayrılmaktadır. Her alt bölüme 1=çok zayıf, 2=zayıf, 3=orta, 4=iyi ve 5=çok iyi olmak üzere 1 ile 5 arasında bir puan verilmektedir. Değerlendirme tablosunun “mali kapasite ve işletme kapasitesi” bölümü; başvuru sahibi ve varsa ortaklarının proje yönetimi konusunda yeterli deneyime, yeterli teknik uzmanlığa, yeterli yönetim kapasitesine (personel, ekipman ve proje bütçesini yönetecek bilgi) ve yeterli finansmana sahipliğini değerlendirmektedir. “İlgililik” bölümü; projenin teklif çağrısı amaçları ve öncelikleriyle uyumlu olmasını, cinsiyet eşitliği, fırsat eşitliği, çevrenin korunmasına yönelik yatırım ve faaliyetleri içermesini, hedef bölgenin ihtiyaçları ve sorunlarıyla ilgili olmasını, hedef gruplar ve yararlanıcıların açıkça tanımlanıp stratejik olarak belirlenmesini ve hedef grupların ihtiyaçlarının açık şekilde belirtilmesini değerlendirmektedir. “Yöntem”

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

bölümü; önerilen faaliyetlerin uygunluğu ve uygulanabilirliğini, proje tasarımının tutarlılığını, ortakların katılımı ve katkısını, faaliyet planının açık ve uygulanabilir olmasını, sonuca yönelik objektif ve doğrulanabilir göstergelerin olmasını, projenin devlet desteğine ve görünürlüğe verdiği önemi değerlendirmektedir. "Sürdürülebilirlik" bölümü; projenin hedef gruplar üzerinde somut etkilerinin(istihdam, sosyal faydalar vb.) olmasını, potansiyel çarpan etkilerini içermesini ve beklenen sonuçların sürdürülebilirliğini değerlendirmektedir. Son bölüm olan "bütçe ve maliyet etkinliği" ise tahmini maliyetler ile beklenen sonuçlar arasındaki uyumu ve yapılması öngörülen harcamaların projenin uygulanması için gerekliliğini değerlendirmektedir.

Değerlendirmede 65 ve üzerinde puan alan başvurular başarılı projeler olarak belirlenmektedir. Yapılan listelemeyi takiben başvurular en yüksek puan alan tekliften başlayarak sıralanmakta ve destek dağıtımı da teklif çağrısının toplam bütçesi çerçevesinde söz konusu sıralamaya göre yapılmaktadır. Eşit puan alan başvurularda proje teslim anındaki başvuru tarihi ve saati esas alınır. Bu değerlendirmelere ek olarak; projelerin destek almaya hak kazanabilmesi için bahsi geçen toplam puan haricinde "mali ve yönetim kapasitesi" bakımından 20 puan üzerinden en az 12 puan ve "ilgililik" bakımından ise 25 puan üzerinden en az 18 puan almış olması gerekmektedir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

EK 2: Farkların Farkı Yöntemi

Farkların farkı analizi için kullanılan genel model aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \alpha + \lambda_i + \beta_1 d_{2t} + \beta_2 uygulama_i + \beta_3 d_{1t} * uygulama_i + \theta_i X_{it} + \epsilon_{it}$$

d_{1t} : zaman kukla değişkeni, uygulama sonrası dönemde 1, öncesi dönemde 0 değerini alır.

$uygulama_i$: uygulama kukla değişkeni, uygulama grubu firmalar için 1, kontrol grubu firmalar için 0 değerini alır.

X_{it} : kontrol değişkenleri

y_{it} : ıktılar

λ_i : firmaya özgü gözlemlenemeyen zellikler

Bazı modellerde, mali desteğin etkisinin farklı gruplara farklı Şekilde etme olasılığına karŐı etkileŐim değişkenleri kullanılmıştır. Bu durumda model aşağıdaki gibi deđiŐtirilmiŐtir:

$$y_{it} = \alpha + \lambda_i + \beta_1 d_{2t} + \beta_2 uygulama_i + \beta_3 d_{1t} * uygulama_i + \beta_4 Z_i + \beta_5 Z_{it} * uygulama_i + \beta_6 Z_{it} * d_{1t} * uygulama_i + \theta_i X_{it} + \epsilon_{it}$$

Z_i : ÇeŐitli firma özelliklerini gösteren kukla değişkenler

Tahminlerde firmaya özgü gözlemlenemeyen özellikleri kontrol edebilmek amacı ile sabit firma etkilerini ortadan kaldıran panel regresyonu (Sabit Etkiler) kullanılmıştır. Her bir modelde kullanılan değişkenleri tabloların altında verilmektedir.

Her iki mali destek programı için de desteğin verildiği yılın öncesi ve sonrası yıllar kullanılmıştır. Tüm yılları içeren bir analiz, aşağıda uygulama öncesi eğilim regresyonları içinde verilmektedir; ancak hem mali desteğe başvuran firmaların yatırımlarını genellikle aynı yıl içinde gerçekleŐtirmiŐ olması, hem de otokorelasyonun program etkisi ile etkileŐimine engel olmak için (Bertrand ve diğ., 2004) rapor içindeki analizlerde bu yöntem izlenmiŐtir.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Aşağıdaki kısımlarda 2011 ve 2014 yılı destekleri için temel göstergeler ve uygulama ve kontrol grubu farkları, sonrasında ise uygulama öncesi eğilimleri ölçen temel model ve regresyon tabloları verilmektedir.

1) Temel göstergeler

Tablo 10: 2011 yılı KOBİ'lerin rekabet gücünün artırılması ve dış ticaretin geliştirilmesi mali destek programı uygulama ve kontrol grubu için değişkenler

	Uygulama grubu firmalar	Kontrol grubu firmalar	p-değeri
Bağımsız Değişkenler			
Amasya (%)	11,62	13,45	0,275
Çorum (%)	39,62	23,5	0,000
Tokat (%)	11,43	8,98	0,094
Samsun (%)	33,52	50,4	0,000
Küçük ölçekli (%)	59,43	53,56	0,018
Mikro ölçekli (%)	11,81	28,98	0,172
Orta ölçekli (%)	27,05	17,06	0,000
Tarım (%)	1,9	2,15	0,734
İmalat (%)	66,67	55,74	0,000
İnşaat (%)	0	3,96	0,000
Hizmet (%)	8	15,56	0,000
Ticaret (%)	23,43	22,58	0,671
Düşük teknoloji (%)	25,14	23,45	0,000
Orta-Düşük teknoloji (%)	28,95	21,53	0,000
Orta-Yüksek ve Yüksek teknoloji (%)	12,57	10,68	0,258
Firma yaşı (ortalama)	16,37143	15,08757	0,073
Oran (öz kaynaklar/aktif toplam) (ortalama)	0,4431258	-1589,33	0,586
Bağımlı Değişkenler			
Net satışlar (ortalama)	5.876.865	4.094.404	0,000
ln(net satışlar) (ortalama)	14,866	14,051	0,000
Çalışan sayısı (ortalama)	41,105	26,130	0,000
ln(çalışan sayısı) (ortalama)	3,332	2,893	0,000
İhracat (ortalama)	297.878,4	128.920,8	0,000
ln(ihracat) (ortalama)	12,362	11,856	0,010
Öz kaynaklar (ortalama)	2.287.057	1.260.640	0,000
ln(öz kaynaklar) (ortalama)	13,88303	13,01744	0,000
Üretkenlik (ortalama)	166.400,8	175.322,3	0,533
ln(üretkenlik) (ortalama)	11,565	11,410	0,014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Tablo 11: 2014 yılı KOBİ'lere yönelik yenilikçi yaklaşımlar mali destek programı uygulama ve kontrol grubu için değişkenler

	Uygulama grubu firmalar	Kontrol grubu firmalar	p-değeri
Bağımsız Değişkenler			
Amasya (%)	22,78	13,35	0,000
Çorum (%)	23,21	17,92	0,023
Tokat (%)	6,51	9,39	0,074
Samsun (%)	39,7	51,67	0,000
Küçük ölçekli (%)	55,53	56	0,873
Mikro ölçekli (%)	18	30,16	0,000
Orta ölçekli (%)	26,03	13,6	0,000
Tarım (%)	1,74	2,97	0,178
İmalat (%)	70,5	63,99	0,017
İnşaat (%)	2,39	5,57	0,008
Hizmet (%)	3,9	3,22	0,518
Ticaret (%)	21,48	24,26	0,264
Düşük teknoloji (%)	27,77	14,96	0,033
Orta-Düşük teknoloji (%)	20,39	27,07	0,008
Orta-Yüksek ve Yüksek teknoloji (%)	22,34	21,88	0,979
Firma yaşı (ortalama)	17,881	18,211	0,743
Oran (z kaynaklar/aktif toplam) (ortalama)	0,401	0,350	0,292
Bağımlı Değişkenler			
Net satışlar (ortalama)	4.496.291	3.567.712	0,010
ln(net satışlar) (ortalama)	14,55885	14,12693	0,000
Çalışan sayısı (ortalama)	38,16377	25,91316	0,000
ln(çalışan sayısı) (ortalama)	3,213218	2,758673	0,000
İhracat (ortalama)	224.820,1	99.348,14	0,000
ln(ihracat) (ortalama)	12,13486	11,77845	0,074
z kaynaklar (ortalama)	1.659.773	1.296.299	0,015
ln(z kaynaklar) (ortalama)	13,49398	12,95168	0,000
Üretkenlik	132.198	247.609,2	0,000
ln(retkenlik)	11,4472	11,57203	0,065

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

2) Uygulama öncesi eğilim

Uygulama öncesi eğilimleri kontrol edebilmek için aşağıdaki temel model kullanılmıştır:¹⁰

$$y_{it} = \alpha_i + \lambda_i + \sum_{t=2006}^{t_0-2} \beta_t Destek_{it} + \sum_{t=t_0}^{2015} \beta_t Destek_{it} + \sum_{t=2006}^{2015} \theta_t X_{it} + \epsilon_{it}$$

$Destek_{it}$: uygulama kukla değişkeni, i firması t zamanında destek alan firma ise 1, değilse 0

X_{it} : kontrol değişkenleri

Tablo 12: 2011 yılı uygulama dönemi öncesi eğilimler

	(1)	(2)	(3)	(4)
Değişkenler	ln(Çalışan sayısı)	ln(Net satışlar)	ln(Üretkenlik)	ln(İhracat)
Destek 2006	0.00661 (0.0837)	0.160 (0.165)	-0.00575 (0.109)	0.0331 (0.548)
Destek 2007	0.0378 (0.0801)	0.104 (0.159)	-0.0365 (0.104)	-0.558 (0.524)
Destek 2008	-0.0168 (0.0784)	0.0540 (0.156)	-0.0132 (0.102)	-0.636 (0.511)
Destek 2009	-0.0535 (0.0769)	-0.134 (0.154)	-0.117 (0.0999)	-0.661 (0.449)
Destek 2010	-0.0131 (0.0761)	-0.0577 (0.152)	-0.0615 (0.0989)	-0.396 (0.518)
Destek 2011	-0.00364 (0.0762)	-0.00623 (0.153)	0.0251 (0.0990)	-0.162 (0.459)
Destek 2013	-0.00208 (0.0757)	-0.0315 (0.152)	-0.00950 (0.0982)	-1.009** (0.473)

¹⁰ Uygulama öncesi eğilimleri kontrol etmek için kullanılan bu model, Autor (2003) çalışmasında kullanılan yöntem izlenerek oluşturulmuştur.

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Destek 2014	-0.101 (0.0772)	-0.0759 (0.155)	0.0456 (0.100)	-0.327 (0.466)
Destek 2015	-0.170** (0.0785)	-0.140 (0.157)	0.0363 (0.102)	-0.738 (0.489)
Sabit	0.00395 (0.384)	8.538*** (0.723)	9.798*** (0.501)	4.918 (12.78)
Gözlem sayısı	1,992	2,169	1,983	515
R-kare	0.275	0.392	0.238	0.157
Firma sayısı	259	263	259	104
*** p<0.01, ** p<0.05, *p<0.1				

Tablo 13: 2014 yılı uygulama dönemi öncesi eğilimler

	(1)	(2)	(3)	(4)
Değişkenler	ln(Çalışan sayısı)	ln(Net satışlar)	ln(Üretkenlik)	ln(İhracat)
Destek 2006	0.108 (0.105)	0.144 (0.172)	-0.0106 (0.163)	-0.390 (0.566)
Destek 2007	0.0757 (0.0977)	0.136 (0.161)	0.0680 (0.151)	-0.513 (0.517)
Destek 2008	0.0748 (0.0940)	0.152 (0.157)	0.0290 (0.145)	-0.296 (0.465)
Destek 2009	-0.0371 (0.0926)	0.00867 (0.153)	0.0422 (0.143)	-0.578 (0.444)
Destek 2010	0.00467 (0.0877)	-0.0399 (0.144)	-0.0113 (0.135)	-0.528 (0.478)
Destek 2011	0.0128 (0.0843)	0.133 (0.142)	0.0887 (0.130)	-0.0260 (0.407)

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

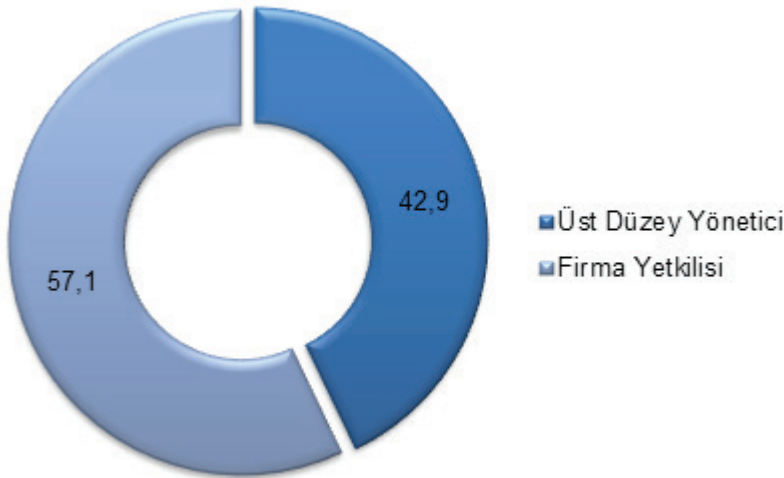
Destek 2012	0.00167	0.0437	0.00367	-0.0763
	(0.0826)	(0.140)	(0.127)	(0.387)
Destek 2014	0.0113	-0.0347	-0.0224	0.194
	(0.0828)	(0.142)	(0.128)	(0.394)
Destek 2015	0.0240	0.00632	0.0138	0.130
	(0.0828)	(0.142)	(0.128)	(0.396)
Sabit	0.478**	5.066***	5.335***	-7.910
	(0.235)	(0.355)	(0.369)	(16.23)
Gözlem sayısı	1,148	1,233	1,143	340
R-kare	0.395	0.558	0.320	0.227
Firma sayısı	155	156	155	71
*** p<0.01, ** p<0.05, *p<0.1				

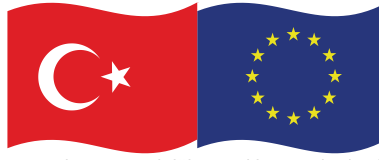
EK 3: Anket Uygulanan Firmalara Ait Arka Plan Bilgileri

1) 2011 Yılı KOBİ'lerin Rekabet Gücünün Artırılması ve Dış Ticaretin Geliştirilmesi Mali Destek Programı Anket Uygulaması

Ankete cevap veren kişilerin yüzde 42,9'u üst düzey yönetici, diğerleri ise firma temsilcisidir (Şekil 47). Ankete cevap veren kişilerin firmada ortalama çalışma süreleri ise 11,3 yıldır.

Şekil 47. Ankete cevap veren kişilerin görev dağılımı, 2011

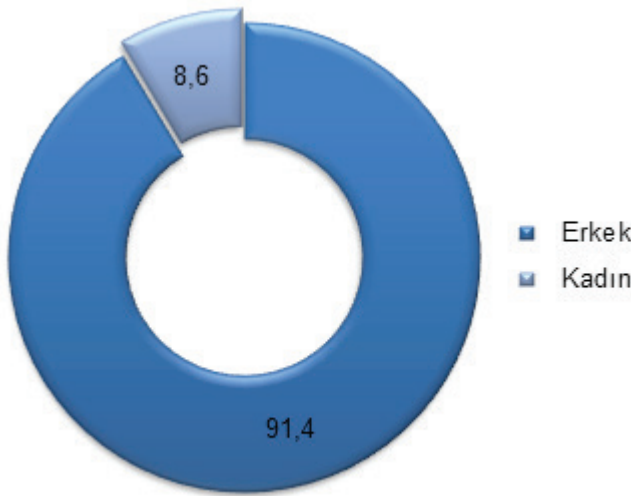

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Ankete katılan firmaların en az 7, en fazla 39 yıl faaliyet gösterdiği grlmektedir. Ortalama faaliyet süreleri ise 20 yıldır. Firmaların alışan sayılarına bakıldığında ortalama çalışan sayısı 69 olarak grlmektedir. Firmaların haftalık çalışma süreleri ortalama 44,9 saattir. En az çalışma süresi 25 saat iken; en fazla çalışma süresi 60 saattir.

Ankete katılan firmalarda en üst düzey yöneticilerinin yalnızca yüzde 8,6'sının kadın olduğu grlmektedir (şekil 48). En st düzey yöneticilerin yaş ortalaması 49'dur. En st düzey yöneticilerin iş tecrübeleri incelendiğinde ise en az 8, en fazla 43 ve ortalama olarak 25 yıllık tecrübeye sahip oldukları grlmektedir.

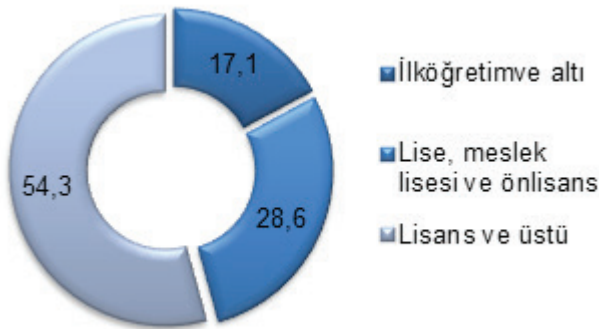
şekil 48. En st düzey yöneticilerin cinsiyet dağılımı, 2011

Firma yöneticilerinin eğitim durumuna bakıldığında yüzde 54,3 ile lisans ve yüksek lisans/doktora mezunu yöneticilerin çoğunlukta olduğu grlmektedir. Yöneticilerin yüzde 28,6'sı lisans ve üstü, yüzde 17,1'i ilköğretim ve altı eğitim düzeyine sahiptir (şekil 49).

Eğitim durumlarına göre çalışan sayıları incelendiğinde, çalışanların eğitim düzeylerinin, üst düzey yöneticilerin eğitim düzeyleri ile benzerlik göstermediği dikkat çekmektedir. Çalışanların ortalama olarak eğitim seviyeleri incelendiğinde, yüzde 55,3'ünün ilköğretim ve altı eğitim düzeyine sahip olduğu grlmektedir (şekil 50)

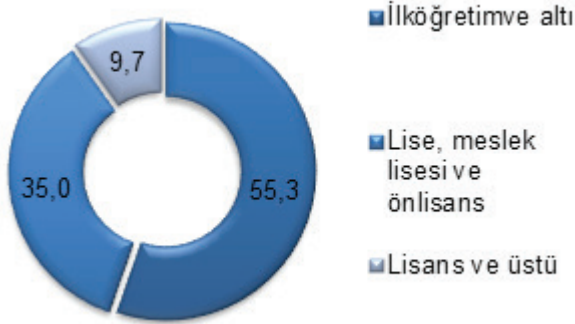
şekil 49. Firmadaki en üst düzey yöneticilerin eğitim durumu, 2011

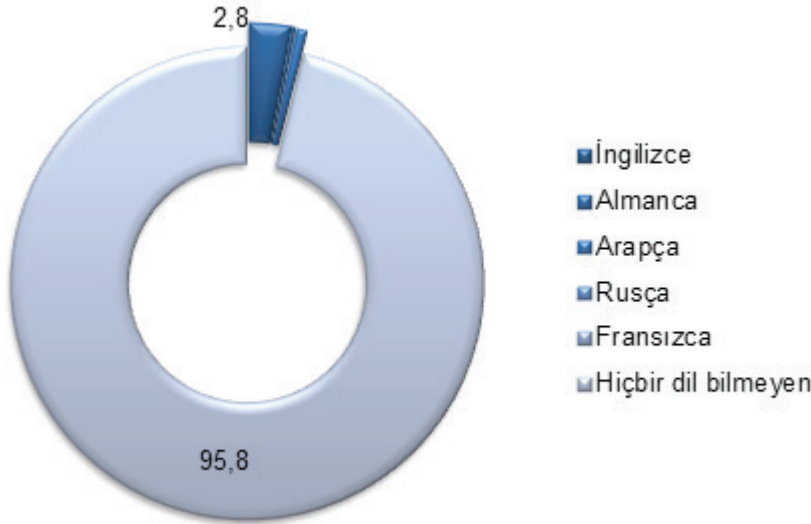
Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Œekil 50. Firma alışanlarının eğitim durumu, 2011

Çalışanların dil bilme durumları incelendiğinde ise yüzde 95,8'inin hiçbir yabancı dil bilmediği, yüzde 2,8'inin ise İngilizce bildiği grlmektedir. Firmalarda; Arapça, Rusça, Almanca ve Fransızca yabancı dillerini bilen çalışan sayısı oranı oldukça düşüktür (Œekil 51).

Œekil 51. Firma alışanlarının yabancı dil bilme durumu, 2011

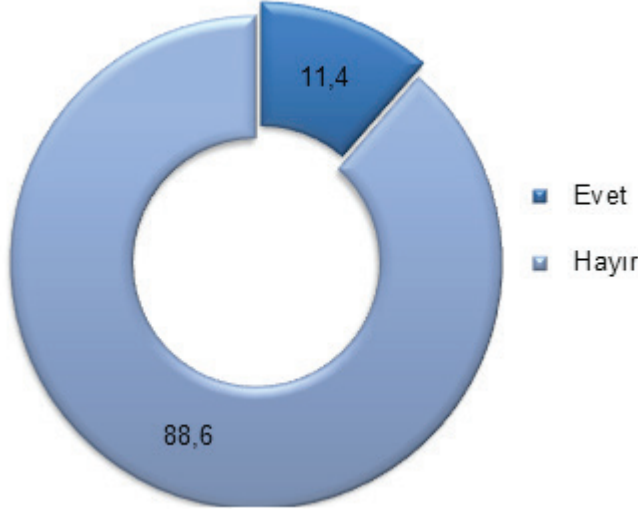

Firmaların büyük çoğunluğu yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmamaktadır. Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanan firmaların oranı yalnızca yüzde 11,4'tür (Œekil 52).

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

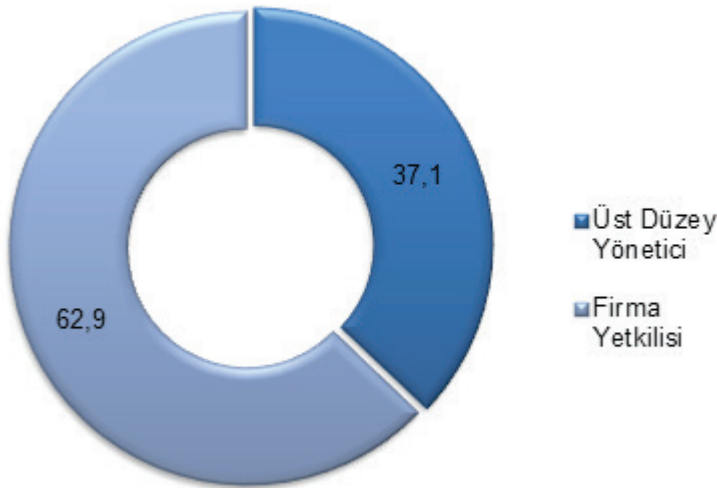
Şekil 52. Firmaların yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanma durumu, 2011

2) 2014 Yılı KOBİ'lere Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar Mali Destek Programı Etki Analizi

Ankete cevap veren kişilerin yüzde 37,1'i üst düzey yönetici, diğerleri ise firma temsilcisidir (Şekil 53). Ankete cevap veren kişilerin firmada ortalama çalışma süreleri ise 9 yıldır.

Şekil 53. Ankete cevap veren kişilerin görev dağılımı, 2014

Ankete katılan firmaların en az 7, en fazla 40 yıl faaliyet gösterdiği görülmektedir. Ortalama faaliyet süreleri ise 18 yıldır. Firmaların çalışan sayılarına bakıldığında ise ortalama çalışan sayısı 77'dir. Firmaların haftalık çalışma süreleri ortalama 44,5 saat iken; en fazla çalışma süresi 54 saattir.

Ankete katılan firmalarda en üst düzey yöneticilerin tamamı erkektir. En üst düzey yöneticilerin yaş ortalaması 54'tür. En üst düzey yöneticilerin iş tecrübeleri incelendiğinde en az 10, en fazla 53 ve ortalama olarak 31 yıllık tecrübeye sahip oldukları görülmektedir.

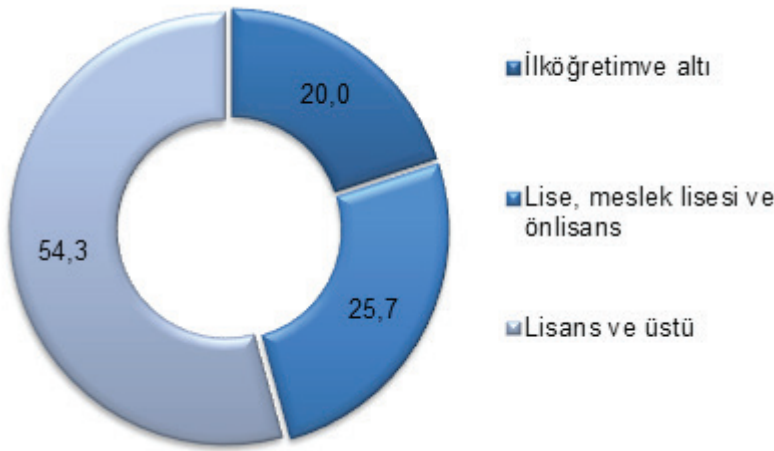

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

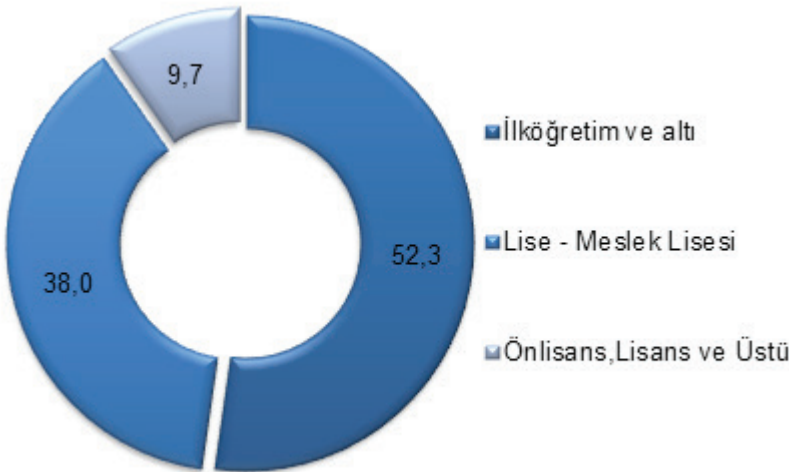
Firma yöneticilerinin eğitim durumuna bakıldığında yüzde 54,3 ile lisans ve yüksek lisans/doktora mezunu yöneticilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Yöneticilerin yüzde 25,7'si lise, mesleki lise ve ön lisans, yüzde 20'si ilköğretim ve altı eğitim düzeyine sahiptir (Şekil 54).

Eğitim durumlarına göre çalışan sayıları incelendiğinde, çalışanların eğitim düzeylerinin, üst düzey yöneticilerin eğitim düzeylerine göre benzerlik göstermediği dikkat çekmektedir. Çalışanların eğitim durumu ilköğretim ve altı düzeyinde yoğunlaşmaktadır. Çalışanların ortalama olarak eğitim seviyeleri incelendiğinde, yüzde 9,7'sinin ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Çalışanların yarısından fazlası ilkokul ve altı eğitim düzeyine sahiptir (Şekil 55).

Şekil 54. Firmadaki en üst düzey yöneticilerin eğitim durumu, 2014

Şekil 55. Firma çalışanlarının eğitim durumu, 2014

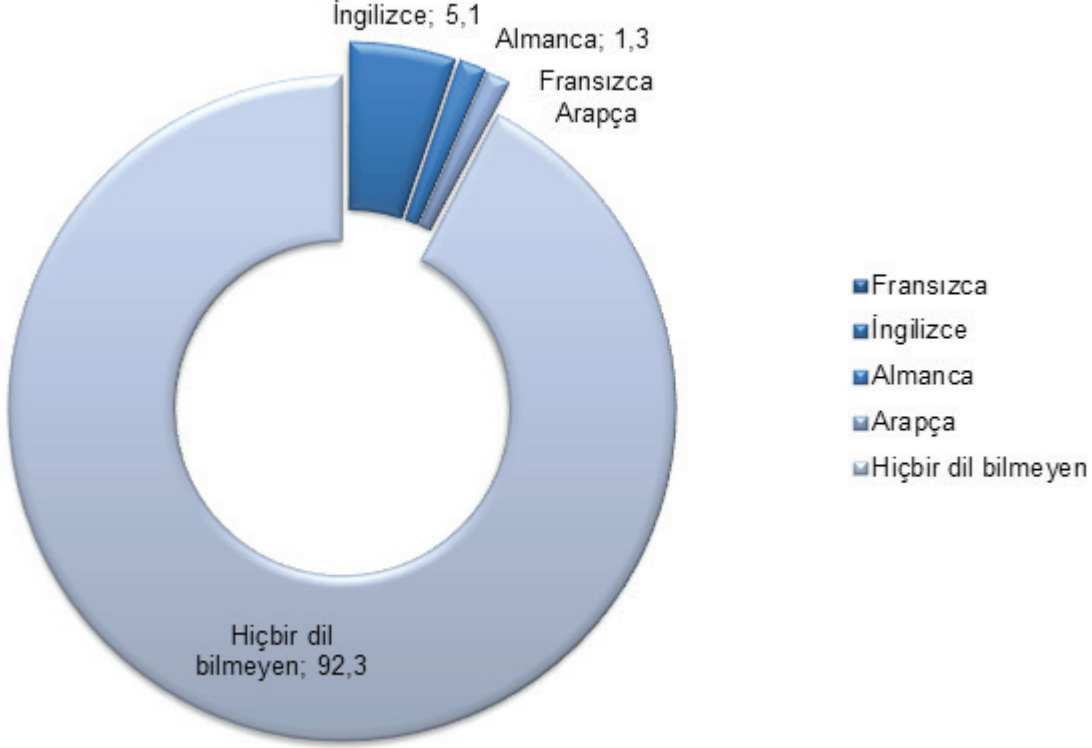

Çalışanların yabancı dil bilme durumları incelendiğinde ise çalışanların yüzde 92,3'ünün hiçbir yabancı dil bilmediği, yüzde 5,1'inin İngilizce, yüzde 1,3'ünün Almanca, yüzde 1,2'sinin Arapça bildiği görülmektedir. Fransızca bilen çalışanların oranı ise yüzde 0,1'dir (Şekil 56).

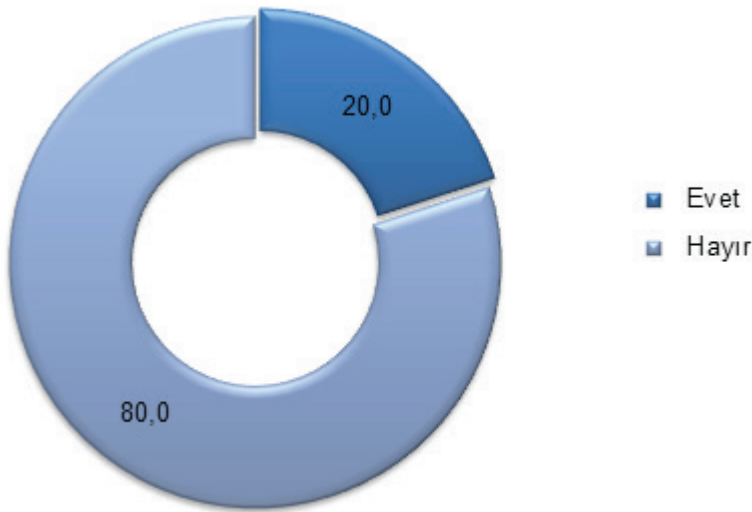
Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Œekil 56. Firma alışanlarının yabancı dil bilme durumu, 2014

Firmaların yüzde 80'i yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmazken; yüzde 20'si yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaktadır (Œekil 57). Mali destek öncesi yenilenebilir enerji üretimine ilişkin yatırımı olmayan firmaların oranı yüzde 87,5'tir. Bu firmalardan sadece yüzde 21,4'ünün mali destek kullanılmasıyla birlikte yatırımı gerçekleşmektedir. Mali destek öncesi yatırımı olmayıp mali destek sonrası yatırımı olan firmaların yüzde 65,6'sı mali desteğin etkisinin olmadığını belirtmektedir (Œekil 58).

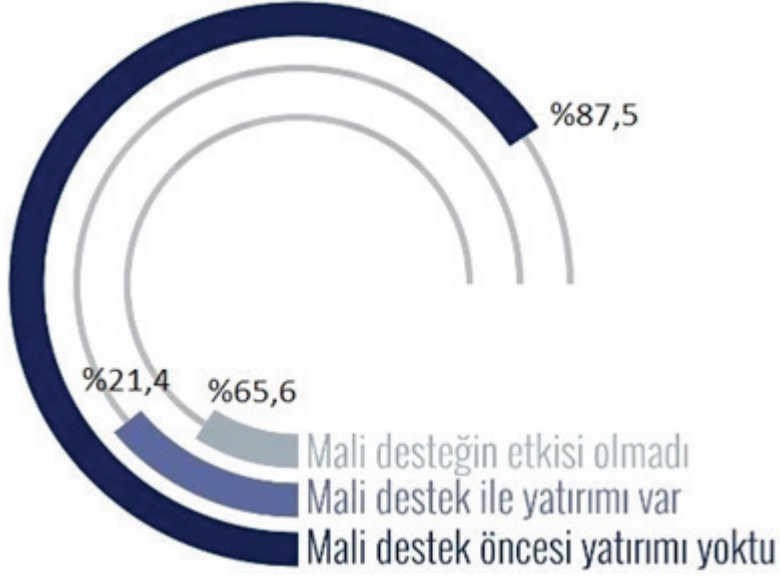
Œekil 57. Firmaların yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanma durumu, 2014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Şekil 58. Mali desteğin enerji üretimine ilişkin yatırıma etkisi, 2014

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

REFERANSLAR

- Autor, David H. 2003. "Outsourcing at Will: The Contribution of Unjust Dismissal Doctrine to the Growth of Employment Outsourcing." *Journal of Labor Economics* 21(1): 1–42.
- Bertrand, Marianne, E Duflo, and S Mullainathan. 2004. "How Much Should We Trust Differences-In-Differences Estimates?" *The Quarterly Journal of Economics* 119: 249–75.
- Bölgesel İstatistikler, TÜİK
- Bölgesel Yatırım Ortamı Değerlendirme Raporu, TR83 İBBS II Bölgesi
- Dış Ticaret İstatistikleri, TÜİK
- Greene W. H., *Econometric Analysis* (7th Edition), Pearson, 933
- KOBİ'lerin Rekabet Gücünün Artırılması ve Dış Ticaretin Geliştirilmesi Mali Destek Programı Başvuru Rehberi, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2011
- KOBİ'lere Yönelik Yenilikçi Yaklaşımlar Mali Destek Programı Başvuru Rehberi, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, 2014
- Temel İstatistikler, TÜİK
- Wooldridge J.M., *Introductory to Econometrics A Modern Approach* (Fifth Edition), South-Western, Cengage Learning, 454-455

Bu proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

"Bu yayın Avrupa Birliği-Türkiye mali işbirliği kapsamında hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca Project Group liderliğindeki konsorsiyum sorumludur ve bu içerik hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."

"This publication is co-financed by the European Union and Turkey. The content of this publication does not reflect the official opinion of the European Union. Responsibility for the information and views expressed in the publication lies entirely with the consortium lead by Project Group."